

LÄROPLAN

för
utbildningsprogrammet

FÖRETAGSEKONOMI

120 sv

INNEHÅLL

1	INLEDNING.....	4
1.1	Gemensamma tyngdpunktsområden.....	4
1.2	Baskompetens som är gemensam för alla branscher.....	5
2	Programmets syfte och allmänna mål för utbildningen.....	6
2.1	Syfte.....	6
2.2	Programmets allmänna mål.....	7
2.3	Att tänka programinriktat.....	8
2.4	Ordning och ansvar.....	8
3	STUDIERNAS UPPBYGGNAD.....	9
3.1	Yrkesinriktade studier, totalt 90 sv.....	9
3.2	Kärnämnen 25 sv.....	9
3.3	Valbara ämnen, totalt 5 sv.....	9
4	PROGRAMMETS STRUKTUR.....	10
5	KÄRNÄMNESSTUDIER, STRUKTURBILD.....	11
5.1	Svenska.....	12
5.2	Engelska.....	15
5.3	Övriga språk.....	18
5.4	Samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia.....	22
5.5	Matematik.....	31
5.6	Hälsa & idrott.....	34
5.7	Konst och kultur.....	37
5.8	Fysik.....	38
5.9	Kemi.....	40
6	YRKESINRIKTADE STUDIER, 40 SV.....	43
6.1	Kontors- och informationservice (KIS).....	43
6.2	Redovisning (RED).....	45
6.3	Marknadsföring (MF).....	47
6.4	Företagsekonomi (FE).....	49
6.5	Samhällsekonomi och juridik (SEJ).....	51
7	FÖRDJUPNINGSSSTUDIER.....	52
7.1	Syfte.....	52
7.2	Redovisning.....	52
7.3	Marknadsföring.....	55
8	BEDÖMNING AV DE STUDERANDE.....	57
8.1	Tillgodoräknande av tidigare studier.....	58
8.2	Dokumentation och arkivering.....	59
8.3	Studieuppehåll.....	59
8.4	Studiekort och betyg.....	59
9	UTVÄRDERING OCH KVALITETSSÄKRING.....	60
9.1	Intern utvärdering.....	60
9.2	Extern utvärdering.....	60
10	INLÄRNING I ARBETET OCH YRKESPROV.....	61
10.1	Inläring i arbetet.....	61
10.2	Yrkesprov.....	61

Utbildningsprogrammet för Företagsekonomi, 120 sv

1 INLEDNING

1.1 Gemensamma tyngdpunktsområden

Förändringar i omvärlden leder till att krav ställs på förändringar inom utbildningen. Yrkeslivet idag kräver flexibilitet och ny kompetens. Den internationella handeln ökar liksom människors rörlighet över nationsgränserna. Detta är förändringar som ställer högre krav på språkfärdigheter och kunskaper om andra människors livsvillkor, politik, kultur och religion. Miljöfrågor har fått en ökad betydelse och ingår nu i ett bredare perspektiv kopplat till ekonomiska, sociala och kulturella frågor. Den tekniska utvecklingen är explosionsartad och svår att förutse liksom de möjligheter som finns inom informationstekniken.

Utbildningen skall ge yrkesfärdigheter som behövs i respektive bransch samt färdigheter som hjälper de studerande att följa med förändringarna i samhället och i arbetslivet och att arbeta under nya förhållanden.

Betydelsen av ett mångsidigt kunnande ökar alltmer. Följande kompetensområden bör uppmärksammas och integreras i alla branscher och i alla studier:

- internationalisering
- hållbar utveckling
- mediekunskap och informationsteknologi
- företagsamhet
- kvalitet
- kundservice
- konsumentkunskap
- kulturell mångfald
- arbetarskydd och hälsa

Internationalisering innebär att de studerande klarar sig i en mångkulturell miljö. Språkkunskap och social kompetens är viktiga ingredienser när de deltar i studerandeutbyte och arbetar på den alltmer internationella arbetsmarknaden.

Kraven på *hållbar utveckling* och miljömedvetenhet ökar. De studerande känner till principerna för och kan använda miljövänliga arbets- och handlingssätt och vet hur man hanterar de vanligaste problemavfallen. De förstår den hållbara utvecklingen ur ekonomiska, sociala och kulturella perspektiv.

Mediekunskap och informationsteknologi innebär att de studerande har de basfärdigheter som behövs i informationssamhället och förutsättningar att använda data- och kommunikationstekniken på olika sätt i sitt arbete. De studerande skall förstå hur den teknologiska utvecklingen påverkar den egna branschen och kan använda ny teknik i sitt arbete.

Företagsamhet går ut på att de studerande utvecklas till initiativrika och ansvarsmedvetna arbetstagare eller företagare som sätter värde på sitt arbete.

Kvalitativ och kundinriktad verksamhet innebär att de studerande lär sig de kvalitetsstyrningsmetoder som behövs och används inom yrkesområdet. De kan beakta kundernas förväntningar och individuella behov och sköta kundservicesituationer av olika slag.

Konsumentkunskap syftar till att de studerande känner till konsumentlagstiftningens bestämmelser och kan agera i arbetet i enlighet med konsumenternas rättigheter, skyldigheter och ansvar. Både som konsumenter och i sitt yrkesliv skall de studerande kunna bete sig så att det främjar produktionen, sysselsättningen och samhällsekonomin.

Kulturell mångfald innebär att den studerande behöver utveckla kunskaper för att kunna studera och arbeta tillsammans med andra i internationella och mångkulturella miljöer. Den studerande bör därför i utbildningen få möjlighet att lära sig flera olika språk men också att möta och bemöta människor från andra länder och kulturer med respekt. Det är utbildningens skyldighet att aktivt bekämpa och bemöta olika slag av trakasserier, främlingsfientlighet och intolerans.

Arbetarskydd och hälsa går ut på att de studerande känner till föreskrifter och anvisningar om arbetarskydd i sin bransch och följer dem. De kan uppskatta och utveckla en trygg och trivsamt arbetsmiljö. De kan identifiera de faror och hälsorisker som förekommer i arbetet och skydda sig mot dem. De kan planera en ergonomiskt riktig arbetsmiljö och sköta sin egen hälsa.

1.2 Baskompetens som är gemensam för alla branscher

Utbildningen skall ha som mål att utveckla följande färdigheter som behövs i alla branscher:

- inlärningsfärdigheter
- förmåga att lösa problem
- interaktions- och kommunikationsfärdigheter
- förmåga att samarbeta och ta ansvar
- etiska och estetiska färdigheter

Inlärningsfärdigheterna skall ge de studerande beredskap för livslångt lärande och vilja att utveckla sig själva. De kan utvärdera sin egen inläring och sitt kunnande och planera sina studier. De skall lära sig att inhämta, organisera och bedöma kunskap och att tillämpa tidigare inhämtad kunskap i nya situationer.

Förmågan att lösa problem utvecklas genom att de studerande under utbildningen får träna sig i att handla flexibelt, innovativt och nyskapande i sitt arbete och i olika problemsituationer.

Interaktions- och kommunikationsfärdigheterna skall uppmärksammas i utbildningen så att de studerande kan klara av olika slags interaktiva situationer i arbetslivet. De skall öva sig i att sköta förhandlingar, presentationer och i att kommunicera muntligt och skriftligt samt i att använda sig av informationsteknik i samband med utbyte och förmedling av information.

Förmågan att samarbeta skall utvecklas så att de studerande blir vana att agera tillsammans med andra bl.a. i team. De skall kunna fungera flexibelt och kreativt på det sätt som situationen kräver.

Etiska och estetiska färdigheter skall utvecklas genom att vänja de studerande vid att hantera och lösa etiska problem, vara medvetna om sina egna värderingar och beakta dem i sin verksamhet. De studerande bör kunna handla ansvarsfullt och hålla sig till ingångna överenskommelser. I sitt arbete bör de iaktta yrkesetiska grundregler, t ex tystnadsplikt, datasekretess och konsument-skyddsbestämmelser.

2 Programmets syfte och allmänna mål för utbildningen

2.1 Syfte

Företagsekonomiprogrammet syftar till att ge grundläggande kunskaper för arbete inom varuhandel och tjänsteproduktion samt till att utveckla insikter i företagande. Programmet syftar även till att ge en grund för ett fortsatt lärande i arbetslivet samt för vidare studier. Entreprenörskap, kreativitet och nyskapande skall vara vägledande begrepp för utbildningen. Eftersom turismen och småföretagandet är viktiga delar av det åländska näringslivet skall dessa områden belysas på olika sätt i utbildningen

Efter avslutad utbildning skall merkonomen självständigt kunna söka, bearbeta och presentera information. Han/hon skall också ha förmåga att analysera och lösa problem.

En merkonom skall ha väl utvecklad förmåga att kommunicera både muntligt och skriftligt samt i sitt arbete kunna använda minst två främmande språk. Han/hon skall kunna använda olika data-program och utnyttja olika kommunikationsmedel.

Eftersom åländska företag har många kontakter utåt, antingen i form av export av varor eller tjänster eller i samband med turismen, är såväl språkkunskaper som kännedom om andra kulturer nödvändig. På Åland finns många småföretag och det är därför viktigt att de studerande behärskar både redovisning och marknadsföring. Alla studerande läser därför gemensamt under årskurs 1 och 2 och specialiserar sig först på årskurs 3.

Utbildningen genomförs genom ett elevcentrerat arbetssätt. Detta förverkligas genom att lärarna arbetar i lärarlag och som handledare. För de studerandes del innebär det att inläringen är en aktiv process, t ex genom projektarbeten. Skolans café ingår som en naturlig del av utbildningen och används för att konkret visa hur den teoretiska undervisningen kan tillämpas inom olika ämnen i praktiken.

2.2 Programmets allmänna mål

Ett av tyngdpunktsområdena inom företagsekonomiprogrammet är *service*, både externt och internt. Kunden förväntar sig att möta kunnig och serviceinriktad personal som kan erbjuda alternativ och besvara frågor om en produkt. Många kunder vill också veta under vilka omständigheter en vara har tillverkats och vad miljömärkningen innebär. *Den etiska aspekten* blir därför allt viktigare och ställer nya krav på personalen.

Miljöperspektivet präglar utbildningen både vad gäller fysisk och psykosocial arbetsmiljö och vad gäller förutsättningarna för en ekologiskt hållbar utveckling. Hänsyn till miljö, ekologi och hälsa får en mer framträdande roll genom miljömärkta varor, resurshushållning och kretsloppstänkande. I utbildningen behandlas även sådana etiska frågeställningar och krav på kvalitet som påverkar kundernas inköpsval.

Utbildningen ger både en bred bas för yrkesverksamhet inom handel med varor och tjänster och en möjlighet till specialisering. Ekonomi, redovisning och administration är centrala delar i utbildningen, liksom förståelse av affärsmässighet och företagsamhet.

Den elektroniska handeln påverkar handeln alltmer och försäljning och marknadsföring via Internet ökar. Kunskap om administrativa tekniker och förmåga att använda den moderna informationstekniken i skilda sammanhang är därför viktiga inslag i utbildningen.

Informationstekniken ger handeln nya möjligheter att exponera sitt sortiment. Datorn är ett viktigt redskap för marknadsföring och layout. Det gäller både vid produktion av trycksaker och vid varuexponering via Internet.

Professionell marknadsföring betyder mycket, vare sig den sker elektroniskt eller mer traditionellt. All affärsverksamhet bygger på att varan eller tjänsten är känd och eftertraktad. Mässor är viktiga för de flesta branscher. Att sälja innebär även att i olika miljöer kunna visa upp, skylta eller ställa ut ett budskap, en vara eller en tjänst och att kunna ge konsumenten information.

Service- och produktkunskap i kombination med kännedom om samhällets lagar och förordningar är av avgörande betydelse för att skapa förtroende för produkt, företag och säljare.

Ökande turism och internationella handelsförbindelser gör att språkkunskaper är viktiga inom utbildningens yrkesområden, liksom förståelse för andra kulturmönster. Många företag är internationella, vilket också innebär en vidgad arbetsmarknad med möjligheter till arbeten utomlands. Inom turistindustrin levereras varor och tjänster inom ett brett område, från försäljning av resor till aktivitetsprogram för turister.

Samverkan mellan kärnämnen och yrkesämnen är en förutsättning för att skapa helhet i utbildningen och för att utveckla den kompetens som företagsekonomiprogrammet syftar till. Praktiken utgör en viktig del av utbildningen. Den studerande får möta de reella krav som yrket ställer och utveckla förståelse för den yrkeskultur som råder inom olika verksamhetsområden.

Företagsekonomiprogrammet har två fördjupningsalternativ, redovisning och marknadsföring.

2.3 Att tänka programinriktat

Programmålet signalerar att det finns en särskild tanke med programmet och att denna grundläggande tanke skall märkas i programmets samtliga kurser. De studerande skall alltså uppfatta sin utbildning som en helhet. Det gäller för lärarna att tänka programinriktat snarare än ämnesinriktat. För att programmet skall fungera som en helhet samarbetar lärarna över ämnesgränserna. Kärnämnen och yrkesämnen skall sträva åt samma håll. Det är viktigt att läraren i ett kärnämne har målen för programmet i åtanke.

Det finns olika sätt att integrera kärnämnen och yrkesämnen. Populärt brukar man tala om infärgning. Man låter då yrkesämnen bidra med innehåll till undervisningen i kärnämnen. På företagsekonomiprogrammet kan man t ex låta de studerande använda svenska, engelska och matematik i situationer som känns realistiska i form av övningsföretag, rollspel och olika slag av projekt samt i skolans café som utgör en praktisk del av undervisningen i olika ämnen.

2.4 Ordning och ansvar

I branschen är det viktigt att kunna hålla dead-lines av olika slag. Under årskurs 1 tränas de studerande att planera och genomföra sitt arbete så att han/hon även hinner gå igenom materialet och kontrollera fakta innan arbetet lämnas in. Om arbetet inte är klart i tid diskuterar läraren orsaken till detta med den studerande. Fr o m årskurs 2 skall de studerande klara av att hålla dead-lines. Om den studerande därefter lämnar in ett arbete för sent vägs detta in i bedömningen av arbetet. Ordning och ansvar utgör väsentliga aspekter av de övergripande målen för utbildningsprogrammet, studiehelheterna eller av målen för kärnämnen och valbara studier och skall vägas in i bedömningen. De studerande skall informeras om sådana bedömningsaspekter på förhand.

3 STUDIERNAS UPPBYGGNAD

Programstrukturen för företagsekonomiprogrammet visar programmets olika delar. Uppställningen ger en bild av programmets uppbyggnad. Här framgår de gemensamma kärnämnen, de fem studiehelheterna, de två fördjupningsalternativen samt de valbara ämnena.

Studierna omfattar 120 studieveckor (sv) och en studievecka motsvarar en studerandes arbetsinsats på 40 timmar. Examensbenämningen är merkonom.

3.1 Yrkesinriktade studier, totalt 90 sv

Gemensamma yrkesinriktade studier, **Företagsekonomi (40 sv)**

I de yrkesinriktade studierna i Företagsekonomi ingår **5 studiehelheter**

- Kontors- och informationservice KIS
- Redovisning RED
- Marknadsföring/kundservice MF
- Företagsekonomi FE
- Samhällsekonomi och juridik SEJ

I de yrkesinriktade studierna ingår också **två fördjupningsalternativ (50 sv)** som förverkligas i form av yrkesinriktade studiehelheter på årskurs 3:

- Redovisning *eller*
- Marknadsföring

De yrkesinriktade studierna skall avslutas med ett **examensarbete** som omfattar **4 sv** och ingår i fördjupningsstudierna. Det innebär att den studerande utför ett större självständigt arbete inom ett kunskapsområde som ligger inom programmålen. Examensarbetet skall utveckla den studerandes förmåga att ta ansvar för hela processen från idé och planering till färdig produkt. Bedömningen skall baseras på den studerandes insatser och kunskapsutveckling under hela arbetet, inte bara på slutprodukten.

I de yrkesinriktade studierna ingår också **inläring i arbete** omfattande **minst 20 sv**. Inläring i arbete skall ingå som en naturlig del av utbildningen och bör helst knytas till lämpliga studiehelheter. Inläring i arbete skall föregås av planering och följas upp på skolan. Omfattningen av inläringen i arbete skall framgå av betyget.

3.2 Kärnämnen 25 sv

Kärnämnen läses vid samtliga skolor på gymnasialstadiet och utgör en grund i svenska, engelska, matematik, samhälls- och arbetslivskunskap och historia samt hälsa och idrott, totalt 20 sv. Vid Ålands handelsläroverk läser de studerande dessutom finska eller tyska, konst och kultur samt fysik och kemi, totalt 5 sv.

3.3 Valbara ämnen, totalt 5 sv

Inom de valbara ämnena kan de studerande välja att inrikta sig på behörighetsgivande studier som ger behörighet för studier i Sverige respektive på fastlandet. De kan också välja att fördjupa sig inom något ämne eller välja något ämne som de inte har läst tidigare.

4 PROGRAMMETS STRUKTUR

YRKESSTUDIER, 90 SV

(yrkesinriktade studier 40 sv + fördjupade yrkesstudier 50 sv)

YRKESINRIKTADE STUDIER, FÖRETAGSEKONOMI 40 SV

Kontors- och informationservice	9,0 sv
Redovisning	8,0 sv
Marknadsföring och kundservice,	8,0 sv
Företagsekonomi	7,5 sv
Samhällsekonomi och juridik	7,5 sv

FÖRDJUPADE YRKESINRIKTADE STUDIER, 50 SV

Marknadsföring	40 sv
alternativt	
Redovisning	40 sv
Valbara	10 sv

VALBARA ÄMNEN, min 5 SV

K

Ä

R

N

Ä

M

N

E

N

25

SV

5 KÄRNÄMNESSTUDIER, STRUKTURBILD

Kärnämnesstudier vid utbildningsprogrammet Företagsekonomi samt ämnena svenska, engelska, B-språk (finska/tyska) och handelsmatematik i yrkesstudierna

Studieämne	Kärnämnesstudier1) 4)
Svenska	4 sv
Engelska	4 sv
Finska	2 sv
Övriga språk (tyska)	2 sv
Samhälls- och arbetslivskunskap, historia	4 sv
Matematik	4 sv
Idrott och hälsa	4 sv
Konst och kultur	1 sv
Fysik	1 sv
Kemi	1 sv
Kärnämnen totalt	25 sv

5.1 Svenska

Svenska är ett livskunskapsämne. Det är ett redskap som utvecklar tänkandet, kreativiteten, förståelsen för språket, litteraturen och kulturen.

En bred kommunikativ kompetens är grunden för lärande och för all kommunikation såväl i yrkeslivet som i samhällslivet.

Svenska är ett kärnämne i samtliga yrkesinriktade utbildningar. Kärnämnet svenska omfattar minst fyra (4) studieveckor inom den grundläggande yrkesutbildningen och minst åtta (8) studieveckor inom den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Svenska kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i svenska som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.1.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande:

- utvecklar sin förmåga att förstå språkets betydelse för den personliga och kulturella identiteten
- utvecklar sin förmåga att förstå språkets roll för lärande och kunskapsutveckling
- fortsätter att utveckla en språklig säkerhet i tal och skrift för olika situationer

5.1.1.1 1 - 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- kan granska kritiskt, analysera, tolka och dra slutsatser av skrivna och talade texter, medietexter och bilder
- vågar och kan uttrycka sig muntligt i olika sammanhang
- tillgodogör sig facklitteratur inom yrkesinriktningen
- tillägnar sig skönlitteratur
- producerar olika slag av texter för att bredda sin stilistiska förmåga
- förstår användningen av centrala begrepp i svensk grammatik och använder grundläggande regler för språkriktighet
- söker, sovrar och bearbetar information samt bedömer tillförlitlighet och värde hos olika texter, bilder, medier och andra källor

5.1.1.2 5 - 10 studieveckor

Målet för 5-10 studieveckor är att den studerande vidareutvecklar tidigare kunskaper utifrån ovan angivna mål (1-4 sv) och dessutom:

- fördjupar kunskaperna om det svenska språket, dess ursprung och historiska utveckling
- utvecklar kunskaper om de olika litterära epokerna
- bekantar sig med andra nordiska språk och språksituationen i Norden

5.1.2 Riktlinjer för undervisningen

Undervisningen skall utformas utgående från den yrkesinriktning utbildningen har. Möjligheter-
na till samverkan med andra ämnen bör tillvaratas.

Den studerande bör i undervisningen få möjlighet att utveckla sin fantasi och lust att lära samt
stimuleras till att söka sig till litteratur och bildmedier som källa till kunskap och glädje.

Temor som estetisk verksamhet, hållbar utveckling, kulturell mångfald, mediekunskap och in-
formationsteknologi, vilka beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas i under-
visningen och anpassas till den yrkesinriktning utbildningen har.

I undervisningen bör den studerande få rikligt med tillfällen att använda och utveckla sin förmå-
ga att tala, läsa, se, lyssna och skriva, reflektera kring sitt eget läsande och lära sig att analysera
litteratur, bild, film och drama.

Olika slag av litteratur, facklitteratur och skönlitteratur, men även bildmedier tillhör det centrala
innehållet i undervisningen. Olika slag av textgenrer och deras funktion i samhället tillhör också
det centrala innehållet i undervisningen. Det är viktigt att den studerande får möta olika texter
och olika kulturyttringar för att utveckla sitt språk, se sammanhang och uppfatta helheten i ut-
bildningen.

I undervisningen bör den studerande få göra olika slag av skriftliga arbeten. Genom de skriftliga
arbetena övar den studerande skrivregler, informationssökning och källhantering samt lär sig att
reflektera över sitt eget skrivande.

I undervisningen bör den studerande få lära sig att använda språket för olika sammanhang.
Språkriktighet och språkvård, analys av språkets strukturer, skillnaden mellan tal- och skrift-
språk, språksociologiska fenomen, t.ex. dialekter och slang, stilarter, ordkunskap samt svensk
grammatik ingår därför i undervisningen.

5.1.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg
och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i
den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedöm-
ningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för re-
spektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett
djupgående sätt, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av avancerade
och krävande uppgifter
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur
etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet svenska på ett mångsidigt och
nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar det svenska språket mångsidigt och uttrycker sig sä-
kert i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att använda sig av olika typer av in-
formation på ett kritiskt och mångsidigt sätt. Den studerande har en skarp iakt-
tagelseförmåga vid urval och kan göra mycket goda bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av centrala uppgifter
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet svenska och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar det svenska språket och har god förmåga att uttrycka sig i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av enklare uppgifter
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska och estetiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet svenska och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar det svenska språket på ett nöjaktigt sätt och kan använda sitt språk i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.2 Engelska

Engelska är ett dominerande kommunikationsspråk i världen. Förmågan att använda engelska behövs i många sammanhang t.ex. i studier, vid resor i andra länder och för olika slag av sociala och yrkesmässiga internationella kontakter.

Utbildningen i engelska har en central roll på gymnasialstadiet och är ett redskap för lärande även inom andra kunskapsområden.

Engelska är ett A-språk. Målet är på en nivå som förutsätter att studierna påbörjats i grundskolans lågstadium. Se bilaga 1.

Engelska är ett kärnämne i samtliga yrkesinriktade utbildningar. Kärnämnet engelska omfattar minst fyra (4) studieveckor inom den grundläggande yrkesutbildningen och minst åtta (8) studieveckor inom den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Engelska kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i engelska som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.2.1 ALLMÄNNA MÅL

Målet är att den studerande:

- utvecklar tilltron till den egna förmågan att använda engelska
- utvecklar en allsidig kommunikativ förmåga och sådana kunskaper i det engelska språket som är nödvändiga för internationella kontakter både som privatperson och yrkesutövare
- utvecklar förståelse för betydelsen av kunskaper i engelska i en växande engelsktalande omvärld med dess mångskiftande kulturer

5.2.1.1 1 - 4 STUDIEVECKOR

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar sin förmåga att tala engelska:
 - vågar och kan delta i diskussioner om bekanta och allmänna ämnen och berätta om personliga åsikter och erfarenheter
 - kan beskriva ett ämnes- eller intresseområde och visa prov på anpassning av språket efter situationens krav
- utvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå engelska:
 - förstår tydligt tal, från olika regioner, som handlar om bekanta ämnen
- utvecklar sin förmåga att läsa engelska:
 - tillgodogör sig innehållet i faktatexter, särskilt sådana texter som anknyter till yrkesinriktningen och till det egna intresseområdet
 - förstår lättillgänglig skönlitteratur och utvecklar, genom litteraturstudier, kunskaper om kulturtraditioner i engelskspråkiga länder
- utvecklar sin förmåga att skriva på engelska:
 - kan formulera sig i skrift samt bearbeta och förbättra egna texter
- utvecklar allmänna kunskaper om samhällsförhållanden, kulturtraditioner och levnadssätt i engelskspråkiga områden

5.2.1.2 5 - 8 STUDIEVECKOR

Målet för 5-8 studieveckor är att den studerande:

- vidareutvecklar sin förmåga att tala engelska:
 - kan beskriva, förklara och kommentera aktuella och intressanta händelser
 - kan delta i diskussioner, framföra och bemöta argument på ett nyanserat sätt
 - kan uttrycka även små betydelseskiftningar och anpassa sin stil efter situationen
- vidareutvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå engelska:
 - kan förstå många typer av talad engelska och kan uppfatta även små nyansskillnader
- vidareutvecklar sin förmåga att läsa engelska:
 - känner till engelskspråkig litteratur från olika epoker
 - kan läsa och diskutera olika typer av långa och krävande texter
 - kan analysera information från olika källor
- vidareutvecklar sin förmåga att skriva på engelska:
 - kan skriva på ett klart och välstrukturerat sätt och därvid uttrycka sig varierat, personligt och med anpassning till mottagare och situation
- kan presentera den egna kulturen och det egna landet för personer med annan kulturell bakgrund
- utvecklar kunskap om samtidsförhållanden, historia och kultur i engelskspråkiga länder och kan diskutera skillnader
- använder ett stort ordförråd och hanterar, utan större brister, grundläggande regler för språkriktighet

5.2.2 Riktlinjer för undervisningen

Den studerande bör i undervisningen få rikligt med tillfällen att använda och utveckla sin förmåga att lyssna till, tala, läsa och skriva engelska.

Det är viktigt att den studerande får möta det engelska språket i olika sammanhang för att utveckla kunskaper och uppfatta helheten i utbildningen. Möjligheterna till samverkan mellan närliggande utbildningar och andra ämnen bör tillvaratas.

I undervisningen bör den studerande få möjlighet att lära känna olika kulturer från de länder där engelska talas. Temat kulturell mångfald, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

5.2.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett djupgående sätt, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av avancerade och krävande uppgifter
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar uppgifter på ett mångsidigt och nyanserat sätt i undervisningen och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar det engelska språket mångsidigt i undervisningen och uttrycker sig säkert i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information på engelska. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra mycket goda bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av centrala uppgifter
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl i undervisningen och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar det engelska språket i undervisningen och har god förmåga att uttrycka sig i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information på engelska och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av enklare uppgifter
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska och estetiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter i undervisningen och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar det engelska språket på ett nöjaktigt sätt i undervisningen och kan använda engelska i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information på engelska och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.2.3.1 Konkretare bedömningskriterier

Konkretare bedömningskriterier för vitsord skall i läroplanen utgå från de sex nivåerna för bedömning av språk i Common European Framework of Reference (CEF) som utvecklats av Europarådet.

5.3 Övriga språk

Varje europeisk medborgare bör enligt EU:s målsättning utveckla meningsfull kommunikativ kompetens i åtminstone två språk utöver modersmålet.

Den som utvecklar goda språkkunskaper i flera språk klarar bättre av att arbeta på en internationell marknad eller i ett annat land.

Genom studier i övriga språk är det möjligt att fortsätta tidigare studier, B-språk, eller att börja studera ett nytt språk, C-språk.

Övriga språk, utöver engelska, kan ingå i kärnämnesstudierna inom den grundläggande yrkesutbildningen. Övriga språk ingår alltid i kärnämnesstudierna inom den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil och omfattar minst fyra (4) studieveckor. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Övriga språk kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de språkstudier som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.3.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande:

- utvecklar en tilltro till den egna förmågan att använda det språk som studeras
- utvecklar en grundläggande kommunikativ förmåga och sådana kunskaper som är nödvändiga för internationella kontakter, både som privatperson och yrkesutövare
- bildar sig en nyanserad uppfattning om kulturen i länder där det studerade språket används

5.3.2 Riktlinjer för undervisningen

Den studerande bör i undervisningen få rikligt med tillfällen att använda och utveckla sin förmåga att lyssna till, tala, läsa och skriva språket.

Det är viktigt att den studerande får möta språket i olika sammanhang för att utveckla kunskaper och uppfatta helheten i utbildningen. Möjligheterna till samverkan mellan närliggande utbildningar och andra ämnen bör tillvaratas.

I undervisningen bör den studerande få möjlighet att lära känna olika kulturer från de länder där språket talas. Temat kulturell mångfald, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

5.3.3 B-språk

Målet för B-språk är på en nivå som förutsätter att studierna påbörjats i grundskolans högstadium.

Undervisningen i ett B-språk bör utformas så att den studerande lär sig att använda språket på ett mer varierat sätt och vidareutvecklar sin lust och förmåga att lära sig språket.

5.3.4 1 – 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar sin förmåga att tala språket:
 - kan delta i vanliga talsituationer
 - kan berätta muntligt om något som är välbekant för den studerande
- utvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå språket:
 - förstår enkelt tal som handlar om vardagliga företeelser och bekanta ämnen eller egna intresseområden
- utvecklar sin förmåga att läsa språket:
 - kan läsa och med god förståelse tillgodogöra sig språket och innehållet i enkla texter
- utvecklar sin förmåga att använda språket skriftligt:
 - kan uttrycka sig i enkel form i skrift för att berätta, beskriva eller informera om något
- utvecklar kunskap om vardagsliv, levnadssätt och traditioner i några länder där språket används och kan urskilja några tydliga likheter och skillnader i förhållande till egna kulturella erfarenheter
- använder ett centralt ordförråd och hanterar grundläggande regler för språkriktighet

5.3.5 5 - 8 studieveckor

Målet för 5-8 studieveckor är att den studerande:

- vidareutvecklar sin förmåga att tala språket:
 - kan delta i samtal om kända ämnen
 - kan berätta och beskriva något som den studerande upplevt eller läst och uttrycka sin uppfattning i ett för den studerande angeläget ämne
- vidareutvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå språket:
 - förstår vanligt tal som rör kända förhållanden eller egna intresseområden
- vidareutvecklar sin förmåga att läsa språket:
 - kan läsa och tillgodogöra sig innehållet i enklare skönlitterära, berättande, beskrivande och argumenterande texter vilka behandlar kända ämnesområden
- vidareutvecklar sin förmåga att använda språket skriftligt:
 - kan begära och ge information i skrift
- vidareutvecklar sina kunskaper om vardagsliv, samhälle och kulturtraditioner i några länder där språket används och kan göra jämförelser med den egna kulturen

5.3.6 C-språk

Studier i C-språk inleds efter grundskolan. Se bilaga 1.

Målet för C-språk är på nybörjarnivå och förutsätter inte några förkunskaper.

Undervisningen bör utformas så att den studerande lär känna språket och de kulturer där språket talas, börjar lära sig förstå och använda språket för kommunikation.

5.3.6.1 1 - 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar sin förmåga att tala språket:
 - kan i enkel form berätta muntligt något om sig själv och andra personer i sitt liv
 - kan delta i enkla samtal om vardagliga och välbekanta ämnen
- utvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå språket:
 - förstår enkla och elementära uttryck vid långsamt tal som behandlar för den studerande välbekanta områden
- utvecklar sin förmåga att läsa språket:
 - kan läsa och förstå det viktigaste av innehållet i enkla texter som handlar om bekanta områden för den studerande
- utvecklar sin förmåga att använda språket skriftligt:
 - kan skriva mycket enkla texter
- utvecklar övergripande kunskap om delar av vardagslivet i ett land där språket används
- använder ett elementärt ordförråd och hanterar delar av de grundläggande reglerna för språkriktighet

5.3.6.2 5 - 8 studieveckor

Målet för 5-8 studieveckor är att den studerande:

- vidareutvecklar sin förmåga att tala språket:
 - kan berätta något om ämnen som är välbekanta för den studerande
- vidareutvecklar sin förmåga att lyssna till och förstå språket:
 - förstår enkelt och tydligt tal som handlar om för den studerande bekanta områden
- vidareutvecklar sin förmåga att läsa språket:
 - kan läsa och förstå enkla texter
- vidareutvecklar sin förmåga att använda språket skriftligt:
 - kan skriva enkla texter
- utvecklar övergripande kunskap om en del av vardagslivet, levnadssätt och traditioner i några länder där språket används

5.3.7 Bedömning av B-språk och C-språk

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett djupgående sätt, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av avancerade och krävande uppgifter
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar uppgifter på ett mångsidigt och nyanserat sätt i undervisningen och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar det studerade språket mångsidigt i undervisningen och uttrycker sig säkert i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information på det studerade språket. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra mycket goda bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av centrala uppgifter
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt och estetiskt hänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl i undervisningen och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar det studerade språket i undervisningen och har god förmåga att uttrycka sig i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information på det studerade språket och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av enklare uppgifter
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska och estetiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter i undervisningen och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar det studerade språket på ett nöjaktigt sätt i undervisningen och kan använda det studerade språket i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information på det studerade språket och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.3.8 Konkretare bedömningskriterier

Konkretare bedömningskriterier för vitsord skall i läroplanen utgå från de sex nivåerna för bedömning av språk i Common European Framework of Reference (CEF) som utvecklats av Europarådet.

5.4 Samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia

Utbildningen syftar till att utveckla den studerandes kunskaper i samhällsliv, arbetsliv och historia för att den studerande skall kunna förstå hur samhällsliv och arbetsliv påverkats av den historiska bakgrunden och för att den studerande skall kunna påverka beslut som är viktiga både för samhället, för företagen och för den studerande som individ.

Samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia är ett kärnämne i samtliga yrkesinriktade utbildningar. Kärnämnet omfattar minst fyra (4) studieveckor inom den grundläggande yrkesutbildningen och innehåller två (2) studieveckor i samhällskunskap och i arbetslivskunskap, en (1) studievecka företagsverksamhet (inom arbetslivskunskapen) samt en (1) studievecka historia. Kärnämnet omfattar minst sex (6) studieveckor inom den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil. Av dessa sex (6) studieveckor skall åtminstone två (2) studieveckor innehålla historia.

I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning och inriktning direktionen fastställt.

Samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.4.1 Samhällskunskap

Utbildningen i samhällskunskap syftar till att, med demokratin som värdegrund, utveckla den studerandes kunskaper om nutida samhällsförhållanden och samhällsfrågor samt utveckla grundläggande kunskaper om de mänskliga rättigheterna, om individens ställning i en demokrati och rättsstat.

5.4.2 Arbetslivskunskap

Utbildningen i arbetslivskunskap syftar till att, utgående från ett marknadsekonomiskt perspektiv, förbereda den studerande på företagsverksamhet. Förberedelserna handlar om att utveckla grundläggande kunskaper om rättigheter och skyldigheter i arbetslivet samt skapa förutsättningar för den studerande att utföra grundläggande företagsekonomiska uppgifter, oberoende av om den studerande som framtida yrkesutövare kommer att arbeta inom det privata näringslivet, inom den offentliga sektorn eller inom övriga organisationer och föreningar.

5.4.3 Historia

Utbildning i historia syftar till att skapa sammanhang mellan dåtid och nutid för att öka den studerandes förutsättningar till aktivt deltagande i ett föränderligt demokratiskt samhälle.

5.4.4 Allmänna mål

Målet är att den studerande:

- utvecklar en historisk medvetenhet, som stärker den personliga och kulturella identiteten, vilket skapar bättre förutsättningar för samarbete över sociala, etniska och geografiska gränser
- tar ställning till samhälls- och arbetslivsfrågor i relation till en hållbar utveckling
- söker sig ut i och aktivt deltar i ett mångkulturellt arbets- och samhällsliv
- hanterar förändring i och påverkar utveckling av arbets- och samhällslivet
- kan använda grundläggande kunskaper i företagsekonomi, inom olika yrkesområden, oavsett om den studerande i framtiden arbetar, som företagare eller anställd, inom det privata näringslivet, den offentliga sektorn eller i övriga organisationer och föreningar

5.4.4.1 1 - 8 studieveckor samhälls- och arbetslivskunskap

Målet för 1-8 studieveckor är att den studerande inom ämnena samhällskunskap och arbetslivskunskap:

- utvecklar övergripande kunskap om hur politiska, ekonomiska, geografiska och sociala förhållanden formas och ständigt påverkar arbetsvillkor och livsvillkor i ett samhälle
- lär sig att ta ställning till och agera i grundläggande samhälls- och arbetslivsfrågor som är av betydelse för en hållbar utveckling
- kan reflektera över etiska frågor som en del av ekonomiskt beslutsfattande inom samhällsliv och arbetsliv
- inser betydelsen av att, i samhälls- och arbetsliv, kunna samarbeta, ta initiativ och ansvar

Målet för 1-8 studieveckor är att den studerande inom ämnet samhällskunskap:

- blir förtrogen med Ålands och Finlands ställning i relation till andra länder och inom EU, särskilt Ålands ställning som ett självstyrt landskap i Finland och en självstyrande region inom EU
- utvecklar övergripande kunskap om sina egna rättigheter och skyldigheter i Finland och inom EU och hur man på olika sätt kan påverka i ett demokratiskt samhälle, på olika nivåer och inom olika områden

Målet för 1-8 studieveckor är att den studerande inom ämnet arbetslivskunskap:

- utvecklar övergripande kunskap om arbetsmarknadens funktionssätt, centrala lagar och avtal
- utvecklar övergripande kunskap om hur arbetsliv och företagande styrs av lagar, regler och andra villkor i samhället, även ur ett historiskt och internationellt perspektiv

Läroplan för utbildningsprogrammet Företagsekonomi

Målet för 1-8 studieveckor är att den studerande, inom ämnet arbetslivskunskap, utvecklar grundläggande kunskaper i företagsverksamhet för att:

- kunna diskutera företagande med centrala företagsekonomiska begrepp
- kunna använda enklare metoder och tekniker för att lösa olika slag av företagsekonomiska problem inom yrkesinriktningen
- förstå hur inre och yttre förändringar på en arbetsplats kan påverka såväl verksamhet, organisation som arbetssätt
- inse att en medveten och rationell resurshantering leder till en god ekonomi, inte bara hos individen och för företaget utan, även för samhället

5.4.4.2 1 - 4 studieveckor historia

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar sina kunskaper om historiska strukturer, utvecklingslinjer och förändringsprocesser, särskilt inom yrkesinriktningen
- utvecklar övergripande kunskap om betydande händelser och epoker i Ålands och Finlands historia i relation till grannländernas historia och till världshistorien
- tillägnar sig fördjupade insikter om det åländska kulturarvet
- analyserar historiska problem och tolkar orsakssammanhang bakom historiska förändringsprocesser
- bedömer tillförlitlighet och värde hos olika historiska källor
- kan diskutera dagens händelser utifrån ett historiskt perspektiv

5.4.4.3 RIKTLINJER FÖR UNDERVISNINGEN

Undervisningen i samhällskunskap, arbetslivskunskap och historia bör utformas som ämnesövergripande studier eller temastudier där innehåll från historia, samhällskunskap och arbetslivskunskap kommer samman, belyser och förstärker varandra. Även möjligheterna till samverkan med andra ämnen bör tillvaratas. Beroende på utbildningens karaktär kan undervisningen antingen vara mer inriktad mot historia, samhällskunskap eller arbetslivskunskap.

Det är viktigt att den studerande i undervisningen, för att utveckla ett kritiskt förhållningssätt och analytiskt betraktelsesätt, får möjlighet att formulera frågor, argumentera och uttrycka sin egen åsikt, se konsekvenser av olika handlingsalternativ för den enskilde individen, för företagen och för samhället i stort.

Den studerande bör i undervisningen få möjlighet att söka, strukturera och värdera fakta från olika källor, även från ett historiskt perspektiv, i lokala, regionala, nationella och internationella frågor som rör arbetsliv och samhällsliv.

Temat samhällsdeltagande och företagsamhet, hållbar utveckling och kulturell mångfald, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

Studierna kan utformas som ett eget arbete där den studerande, på egen hand eller i grupp, fördjupar sig i en dagsaktuell fråga eller händelse, även ur ett historiskt perspektiv, för att öka sin förståelse för frågans eller händelsens problematik.

I historieundervisningen bör särskilt nutidshistoria, med tonvikt på senare delen av 1900-talet, lyftas fram. Stora skeenden i världen bör relateras till utvecklingen på Åland. Centrala och för allmänbildningen oundgängliga skeenden, företeelser och personer bör ingå i undervisningen utifrån de studerandes behov och intressen.

Läroplan för utbildningsprogrammet Företagsekonomi

I undervisningen i samhällskunskap bör det centrala innehållet omfatta vårt samhällssystem:

- grundläggande rättigheter och skyldigheter i Finland och inom EU
- politiska, ekonomiska och sociala förhållandens påverkan på vårt eget samhälle (Åland/Finland/EU)
- det centrala i vårt beslutssystem och hur det påverkar medborgarnas aktiviteter
- det centrala i vårt rättssystem som den dömande maktens ställning, organisation och arbetssätt samt principerna för brott och straff
- det centrala i vårt samhällsekonomiska system och dess betydelse för samhällets välfärdsservice
- det centrala i systemen för social trygghet i Finland och på Åland

I undervisningen i arbetslivskunskap bör det centrala innehållet omfatta vårt arbetsmarknadssystem och företagsverksamhet:

- arbetsmarknadens funktion i samhällssystemet
- det väsentligaste i den centrala arbetslagstiftningen, dess målsättningar
- och hur den övervakas
- arbetsmarknads- och arbetsavtalspraxis
- säkerhet i arbetsmiljön
- olika vägar att söka arbete inom EU-området
- företagens och organisationernas roll och villkor i samhället
- ekonomisk planering och uppföljning av privatekonomi
- affärsidén och dess betydelse för företags verksamhet
- grundläggande beskrivningar av olika företags yttre och inre verksamheter, uppbyggnad och utveckling (ekonomi, personal, organisation inkl. juridiska former)
- presentation av det lokala näringslivet
- presentation av lokala organisationer som kan bistå företagare i deras verksamhet

5.4.5 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

5.4.5.1 BEDÖMNING I SAMHÄLLS- OCH ARBETSLIVSKUNSKAP

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett djupgående sätt, diskutera problem som rör komplexa samhälls- och arbetslivsfrågor
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer i samhället och i arbetslivet ur etiskt och ekonomiskt hänseende samt ur miljö hänseende
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt begrepp och terminologi inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information om olika frågor som rör arbetsliv och samhällsliv. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och diskutera problem som rör vanligt förekommande samhälls- och arbetslivsfrågor
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer i samhället och i arbetslivet ur etiskt och ekonomiskt hänseende samt ur miljöhänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar centrala begrepp och terminologi inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information för olika frågor som rör arbetsliv och samhällsliv och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och diskutera problem som rör grundläggande samhälls- och arbetslivsfrågor
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska, miljömässiga och ekonomiska bedömningar av aktuella situationer i samhället och i arbetslivet
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande begrepp och terminologi inom ämnet samhälls- och arbetslivskunskap, på ett nöjaktigt sätt, och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information om olika frågor som rör arbetsliv och samhällsliv och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.4.5.2 Bedömning i historia

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt och, på ett djupgående sätt, kritiskt analysera historiska frågor och skeenden samt tolka orsakssammanhang för betydande historiska händelser och epoker
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer, från ett historiskt perspektiv, på ett etiskt, estetiskt och ekonomiskt hänseende samt miljöhänseende
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet historia på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt epokbegrepp och andra historiska begrepp och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att på ett kritiskt och mångsidigt sätt använda sig av information från olika typer av historiska källor. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt analysera historiska frågor och skeenden samt tolka orsakssammanhang för centrala historiska händelser och epoker
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer, från ett historiskt perspektiv, på ett etiskt, estetiskt och ekonomiskt hänseende samt miljöhänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet historia och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar centrala epokbegrepp och andra historiska begrepp och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av historiska källor och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, kritiskt analysera historiska frågor och skeenden och tolka orsakssammanhang för enstaka historiska händelser och epoker
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska, estetiska, ekonomiska och miljömässiga bedömningar, från ett historiskt perspektiv, av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet historia och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar enstaka epokbegrepp och andra historiska begrepp på ett nöjaktigt sätt och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information från historiska källor och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.4.5.3 Människor & kulturer

Utbildning i människor & kulturer syftar till att utveckla den studerandes insikter om sig själv, om andra människor och kulturer.

Den som har kunskap om sitt eget beteende och sin egen kultur har större förutsättningar att bli mer tolerant mot sina medmänniskor och förstår också bättre främmande kulturer.

Människor & kulturer kan vara ett kärnämne i den yrkesinriktade utbildningen. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Människor & kulturer kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i människor & kulturer som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.4.6 Allmänna mål

Målet är att den studerande utvecklar insikter om sig själv och kan fungera i många olika sociala sammanhang och klara av de påfrestningar den studerande kan utsättas för i ett samhälle som ställer stora krav på social kompetens.

5.4.6.1 1 - 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar insikter i den egna personligheten
- utvecklar en förståelse för och tolerans gentemot andra människor för att kunna möta och bemöta människor med olika bakgrund på ett respektfullt sätt
- kan bedöma vad etiska värden betyder i sitt eget liv och i relationerna till andra människor
- kan reflektera över och argumentera kring existentiella frågor
- utvecklar sin personliga hållning om livs- och moralfrågor
- kan medverka aktivt till lösningar av olika slag av mellanmänskliga relationsproblem som hör samman med vardagsliv och yrkesliv
- utvecklar sin förståelse för hur och varför levnadsvillkor, traditioner och samhällssystem samspelar med religion och livsåskådning och påverkar människors sätt att tänka, skapa och handla

5.4.7 Riktlinjer för undervisningen

Undervisningen i människor & kulturer bör utformas som ämnesövergripande studier där innehåll från psykologi, etik och kulturkunnskap kommer samman, belyser och förstärker varandra. Den studerande bör få ett kunskapsbaserat, personligt upplevt och gestaltat förhållningssätt till psykologi, etik och kulturkunnskap.

Reflektion, kritiskt tänkande, diskussion och dialog är viktiga inslag i undervisningen utifrån aktuella frågor och företeelser.

Temat kulturell mångfald, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

I undervisningen bör innehållet fokusera på den studerandes självkunnskap (vem är jag och vad kan jag, livsskeden och önsningar) och människors ageranden, känslor och attityder, samt hanteringen av dem i vardagliga livs- och arbetsituationer.

Frågor om etik (yrkesetik och samhällsetik), som är förbundna med den studerandes eget liv, bör tas upp i undervisningen. I undervisningen bör även ingå olika kulturers betydelse för sättet att leva och handla i jämförelse med den studerandes eget sätt att leva och handla som yrkesutövare och som samhällsmedlem.

Beroende på utbildningens karaktär kan undervisningen antingen vara inriktad mot psykologi, etik eller kulturkunnskap. Det centrala innehållet inom de olika inriktningarna bör vara:

- **inriktning psykologi:** grundläggande kunskaper i psykologi om varseblivning, tänkande, personlighet, känslor och andra faktorer som påverkar beteendet. Psykologiska faktorer av betydelse för verksamheter inom grupper och team såsom gruppdynamik och roller på arbetsplatser
- **inriktning etik:** olika etiska teorier förklarade och tolkade för närliggande situationer. Företeelser i samhället, särskilt arbetslivet, som befrämjar eller strider mot samhällets värdegrund. Problemsituationer (värde- och normkonflikter) i den studerandes omgivning, i vardagsliv och i arbetsliv, utifrån ett givet etiskt och moraliskt perspektiv
- **inriktning kulturkunnskap:** olika kulturyttringar och livstolkningar och deras konsekvenser för sättet att leva och handla. Kristendomens och andra religioners och livsåskådningars grundläggande tro, idéer och uttrycksformer, likheter och olikheter samt tillämpningen av dem på olika frågor i ett aktuellt och i ett historiskt perspektiv

5.4.8 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, förstå och, på ett djupgående sätt, reflektera och argumentera samt medverka till lösningar av problem för komplexa livs- och moralfrågor
- den studerande har mycket god förmåga att göra etiska bedömningar av aktuella situationer i sitt eget liv och i relationerna till andra människor
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet människor & kulturer på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt begrepp och terminologi inom ämnet människor & kulturer och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information inom ämnet människor & kulturer. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, förstå, reflektera och argumentera samt medverka till lösningar av problem i vanligt förekommande livs- och moralfrågor
- den studerande har god förmåga att göra etiska bedömningar av aktuella situationer i sitt eget liv och i relationerna till andra människor
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet människor & kulturer och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar centrala begrepp och terminologi inom ämnet människor & kulturer och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information inom ämnet människor & kulturer och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, förstå, reflektera och argumentera samt medverka till lösningar av problem i enklare livs- och moralfrågor
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska bedömningar av aktuella situationer i sitt eget liv och i relationerna till andra människor
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet människor & kulturer och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande begrepp och terminologi inom ämnet människor & kulturer, på ett nöjaktigt sätt, och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information inom ämnet människor & kulturer och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.5 Matematik

Matematiken används inom de flesta verksamheter i samhället och är en förutsättning för stora delar av samhällets utveckling.

Tillgången till tekniska hjälpmedel har delvis förändrat ämnet matematik. Idag studeras nya typer av problem av mer sammansatt karaktär och, förutom algebraiska metoder, används även numeriska och grafiska metoder.

Matematik är ett kärnämne i samtliga yrkesinriktade utbildningar. Kärnämnet matematik omfattar minst fyra (4) studieveckor inom den grundläggande yrkesutbildningen och minst åtta (8) studieveckor inom den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet matematik som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Matematik kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i matematik som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.5.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande:

- utvecklar sin tilltro till den egna förmågan att lära sig mer matematik, tänka matematiskt och använda matematik i yrkeslivet och i samhällslivet
- tolkar, förklarar och tillämpar matematikens symboler, metoder, begrepp och uttrycksformer

5.5.1.1 1 - 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- kan följa och föra matematiska resonemang samt löser och tillämpar matematiska problem av betydelse för vardagsliv och vald utbildning
- tillämpar geometriska resonemang, statistiska metoder och ekonomisk matematik i vardagsliv och i den utsträckning som krävs inom vald utbildning

5.5.1.2 5 – 10 studieveckor

Målet för 5-10 studieveckor är att den studerande vidareutvecklar tidigare kunskaper utifrån ovan angivna mål (1-4 sv) och dessutom:

- använder logaritmer och potenser med reella exponenter samt tillämpar dessa vid problemlösning
- ställer upp, förenklar och använder uttryck med polynom samt beskriver och använder egenskaper hos några polynomfunktioner och potensfunktioner
- kan utnyttja grafiska räknare som hjälpmedel vid studier av matematiska modeller i olika tillämpade sammanhang
- analyserar funktioner med hjälp av derivatan
- använder deriveringsregler för några grundläggande funktioner och summor av funktioner
- använder sambandet mellan en funktions graf och dess derivata i olika tillämpade sammanhang med och utan grafritande hjälpmedel

5.5.2 Riktlinjer för undervisningen

I undervisningen behandlas aritmetik, algebra, geometri, funktionslära, procenträkning och statistik. Även matematikens idéhistoriska utveckling och dess konsekvenser för samhället är en betydelsefull aspekt. I läroplanen för respektive utbildning skall det framgå en mer detaljerad beskrivning av det centrala innehållet för matematikundervisningen enligt aktuell omfattning.

Undervisningen bör utformas så att den studerande får möjlighet att formulera, lösa, tolka och presentera matematiska problem. Diskussion och dialog är viktiga inslag.

Målet för 5-10 studieveckor är att den studerande i första hand vidareutvecklar tidigare kunskaper utifrån målet för 1-4 studieveckor. Vid fördelning av undervisningstiden, om omfattningen av matematikstudierna är mer än fyra studieveckor, bör tillräcklig tid användas till repetition och utveckling av den studerandes tidigare kunskaper i matematik innan nya områden inom matematiken tas upp.

Temat hållbar utveckling, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

Möjligheterna till samverkan med andra ämnen bör tillvaratas.

5.5.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, utföra beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt, på ett djupgående sätt, bidra med egna reflektioner för avancerade matematiska problem
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt hänseende
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet matematik på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt begrepp, terminologi och metoder inom ämnet matematik och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information inom ämnet matematik. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, utföra beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt bidra med egna reflektioner för centrala matematiska problem
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt hänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet matematik och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar centrala begrepp, terminologi och metoder inom ämnet matematik och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information inom ämnet matematik och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har, i tränade situationer, nöjaktig förmåga att tänka självständigt, utföra beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt bidra med egna reflektioner för enklare matematiska problem
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare ekonomiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet matematik och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande begrepp, terminologi och metoder inom ämnet matematik på ett nöjaktigt sätt och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information inom ämnet matematik och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.6 Hälsa & idrott

Utbildning i hälsa & idrott syftar till att skapa förutsättningar att leva ett sunt och friskt liv genom att utveckla den studerandes fysiska, psykiska och sociala förmåga samt öka den studerandes förståelse för livsstilens betydelse för hälsan.

Hälsa & idrott är ett kärnämne i samtliga yrkesinriktade utbildningar. Kärnämnet omfattar minst fyra (4) studieveckor, varav tre (3) studieveckor skall innehålla idrott och en (1) studievecka skall innehålla hälsokunskap. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Hälsa & idrott kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i hälsa & idrott som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.6.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande:

- förstår sambandet mellan hälsa, livsstil och livsmiljö både ur ett individ- och ett samhällsperspektiv
- utvecklar ett bestående intresse för motion och förstår värdet av regelbunden fysisk aktivitet för det fysiska och psykiska välbefinnandet
- deltar i olika fysiska aktiviteter med förståelse, tolerans och hänsyn för egna och andras olika förutsättningar

5.6.1.1 1 - 5 studieveckor

Målet för 1-5 studieveckor är att den studerande:

- utvecklar sin motoriska förmåga, sin kroppsmedvetenhet och fördjupar sina kunskaper om hur den egna kroppen fungerar
- utvecklar förmågan att planera, genomföra och utvärdera fysisk aktivitet, eller andra hälsofrämjande aktiviteter, på egen hand och tillsammans med andra
- utvecklar övergripande kunskap om olika sätt att söka information om hälsa och sjukdom, förebygga sjukdomar och skador samt utöva egenvård
- utvecklar övergripande kunskap om olika vägar att söka basservice inom hälso- och sjukvården i landskapet Åland
- kan tillämpa ergonomiska kunskaper i olika arbetsmiljösammanhang både under studietiden och i kommande arbetsliv

5.6.2 Riktlinjer för undervisningen

I utbildningen ingår teoretisk och praktisk undervisning om idrott och hälsa. Undervisningens centrala innehåll utgörs dock av fysisk aktivitet utformad så att alla, oavsett förutsättningar, kan delta och utvecklas på egna villkor. Det är viktigt att den teoretiska och praktiska undervisningen utformas så att samverkan uppstår och att den studerande uppfattar helheten i ämnet.

Undervisningen bör utformas så att den studerande förstår betydelsen av balans mellan aktivitet och vila och hur den egna livsstilen påverkar hälsan. Det är också viktigt att belysa idrottens betydelse för social samverkan, inte bara på individ nivå utan även på samhällelig nivå.

Temat hälsa, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

I undervisningen kan även ingå studier i ergonomi omfattande en (1) studievecka. Ergonomi behandlar samspelet mellan människa, teknik och miljö. Undervisningen i ergonomi bör ske i samverkan med undervisningen i yrkesämnen.

Det centrala innehållet omfattar i första hand olika former av idrott i olika omgivningar under alla årstider (3 sv). Undervisningen bör även ha ett teoretiskt innehåll som betonar kunskaper om faktorer som påverkar hälsan och som bidrar till hur god hälsa och god livs- och arbetsmiljö kan främjas. I undervisningen bör därför ingå kunskaper om kost, sömn, motion, socialt nätverk, välbefinnande i arbete och vardag. I undervisningen av välbefinnande i arbete och vardag bör olika metoder tas upp för spänningsreglering och stresshantering. Egenvård av sjukdomar och skador samt de vanligaste första hjälp situationerna bör också ingå i undervisningen. Övriga faktorer som särskilt bär lyftas fram är sex och samlevnad samt olika drogers inverkan på hälsan. Till undervisningen hör dessutom att informera om företags-, hälso- och socialvård, t.ex. olika sätt att ta reda på fakta om hälsa och förebyggande åtgärder.

5.6.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har mycket god förmåga att, i den praktiska undervisningen, självständigt planera och genomföra, ensam och tillsammans med andra, olika avancerade aktivitetsformer och, på ett djupgående sätt, bedöma deras hälsoeffekter i den teoretiska undervisningen
- den studerande har mycket god förmåga till etisk bedömning av aktuella situationer
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet hälsa på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt begrepp och terminologi inom ämnet hälsa och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har utmärkt förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information om hälsa. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier i ämnet hälsa

God nivå:

- den studerande har god förmåga att, i den praktiska undervisningen, självständigt planera och genomföra, ensam och tillsammans med andra, vanligt förekommande aktivitetsformer och bedöma deras hälsoeffekter i den teoretiska undervisningen
- den studerande har god förmåga att göra etiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet hälsa och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar centrala begrepp och terminologi inom ämnet hälsa och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information om hälsa och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande kan, i den praktiska undervisningen och med viss handledning, planera och genomföra, ensam och tillsammans med andra, enklare aktivitetsformer och bedöma deras hälsoeffekter på ett nöjaktigt sätt i den teoretiska undervisningen
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska bedömningar av aktuella situationer
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet hälsa och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande begrepp och terminologi inom ämnet hälsa på ett nöjaktigt sätt och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information inom ämnet hälsa och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

5.7 Konst och kultur

De studerande skall engagera sig aktivt i konstnärliga och kulturella aktiviteter och förnya kulturen i sin skolgemenskap t.ex. genom att medverka till att utveckla och upprätthålla skolornas estetiska, visuella och auditiva framtoningar. De skall förstå konstens betydelse i sitt eget liv och känna till dess olika uttrycksformer i ett mångkulturellt samhälle. De skall också kunna inhämta och hantera kunskap som förmedlas via olika medier.

5.7.1 Att delta i ortens eller skolgemenskapens konstliv och kulturevenemang.

De studerande skall kunna utnyttja och uppskatta traditionerna inom företagsekonomi. De skall i sin verksamhet kunna ta hänsyn till de värden som har betydelse inom kundernas kulturkrets och veta att konsten tar sig olika uttryck i olika kulturer.

5.7.2 Kännedom om och utnyttjande av branschens traditioner.

De studerande skall med hjälp av sina idéer och föreställningar kunna tillverka en konstnärlig produkt och då kunna avancera från kunskapsinhämtande och idéplanering till en färdig produkt. De skall i materialval och arbete tillämpa principerna för ekologisk hållbarhet. De skall kunna bedöma egna och andras arbetsprocesser och resultat samt utnyttja erhållen respons för vidareutveckling av sitt arbete. De studerande skall uppfatta estetiska kvaliteter i sin arbets- och livsmiljö och se hur de påverkar livskvaliteten.

Bedömning, nöjaktig nivå (1)

De studerande skall

- kunna delta i konstnärliga och kulturella aktiviteter på orten
- under handledning kunna delta i utvecklingen av en trivsam och fungerande skolgemenskap och arbetsmiljö
- under handledning kunna inhämta information som förmedlas via medier för sina produkter och kunna bedöma den
- i sin verksamhet kunna ta hänsyn till de, ur arbetets eller kundbetjäningens synpunkt, centrala värderingar som har betydelse i kundens kulturkrets
- i sitt arbete kunna ta hänsyn till energiförbrukning och naturresurser bl.a. vid val av material
- under handledning på det sätt som är lämpligast för studerandena själva eller branschen kunna skapa en produkt för hand eller på något annat sätt som uttrycker deras tankar, känslor och föreställningar

5.8 Fysik

Fysik är en grundläggande naturvetenskap inom vilken man vill förstå och förklara naturens lagbundenheter och fenomen.

Utbildning i fysik syftar till att utveckla kunskaper som behövs för tekniska tillämpningar, men även för att leva och arbeta på ett sätt som skonar miljön och som är energibesparande.

Fysik kan vara ett kärnämne i den yrkesinriktade utbildningen. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Fysik kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i fysik som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.8.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande använder kunskaper om fysikaliska fenomen, centrala begrepp och grundläggande modeller enligt principerna för en hållbar utveckling och reflekterar över fysikens skiftande tillämpningar och betydelse i sitt kommande yrke och i sin omgivning.

5.8.1.1 1 - 4 studieveckor

Målet för 1-4 studieveckor är att den studerande:

- förstår fysikaliska storheter, begrepp och lagar och gör, med hjälp av olika fysikaliska modeller, enklare förutsägelser samt utför enklare beräkningar
- tillämpar de viktigaste begreppen och lagbundenheterna i fysiken, i synnerhet de som är relevanta ur yrkets synvinkel
- känner igen och kan förutse fysikaliska fenomen i samband med vardagliga händelser
- utvecklar övergripande kunskap om universums storskaliga struktur och materiens uppbyggnad från mindre beståndsdelar
- utvecklar övergripande kunskap om energiprincipen och energiomvandlingar både ur ett yrkesperspektiv och från en samhälls synvinkel
- tillämpar kunskaper i fysik för att utveckla ett säkert arbetarskydd och ergonomiskt arbetssätt
- beskriver och analyserar rörelser för partiklar och kroppar
- sammansätter krafter och kraftmoment och förstår deras samband med rörelser
- förstår tryck och densitet för vätskor och gaser samt vilka lagar som gäller för deras strömning
- förstår hur svängningar och vågrörelser uppstår och tillämpas inom akustik
- utvecklar kunskap om temperatur och värme och dess samband med arbete och effekt
- utvecklar kunskap om elektriska fält och får en inblick i magnetism
- förstår ljusets natur, dess reflektion, brytning och interferens
- utvecklar övergripande kunskap om materiens struktur och lagar

5.8.2 Riktlinjer för undervisningen

I undervisningen behandlas mekanik, värmelära, elektricitetslära, optik men även materiens fysik. Fysikens idéhistoria och hur fysikaliska tillämpningar påverkat samhällets utveckling är också en betydelsefull aspekt.

Undervisningen bör utformas så att den studerande ges möjlighet att planera, genomföra, tolka och dra slutsatser av olika experiment och observationer. Den studerande bör även få möjlighet att, muntligt och skriftligt, redovisa olika experiment och undersökningar av vardagliga företeelser och fysikaliska skeenden som har anknytning till yrkesinriktningen.

Temat hållbar utveckling, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till yrkesinriktningen.

Möjligheterna till samverkan med andra ämnen, särskilt naturvetenskapliga ämnen, bör tillvaratas.

5.8.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt, på ett djupgående sätt, bidra med egna reflexioner i relation till komplexa fysikaliska fenomen
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt (energibesparande) hänseende och ur miljöhänseende
- den studerande kan mångsidigt beakta säkerhetsaspekter av aktuella situationer med hjälp av kunskaper i fysik
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet fysik på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt fysikaliska storheter, begrepp och modeller och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information inom ämnet fysik. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt bidra med egna reflexioner i relation till vanligt förekommande fysikaliska fenomen
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt (energibesparande) hänseende och ur miljöhänseende
- den studerande kan beakta säkerhetsaspekter väl i aktuella situationer med hjälp av kunskaper i fysik
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet fysik och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar fysikaliska storheter, begrepp och modeller och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information inom ämnet fysik och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har, i tränade och kända situationer, nöjaktig förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt bidra med egna reflexioner i relation till enklare fysikaliska fenomen
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare miljömässiga och ekonomiska (energibesparande) bedömningar av aktuella situationer
- den studerande kan nöjaktigt beakta nödvändiga säkerhetsaspekter av aktuella situationer med hjälp av kunskaper i fysik
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet fysik och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande fysikaliska storheter, begrepp och modeller på ett nöjaktigt sätt och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information inom ämnet fysik och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier inom ämnet fysik

5.9 Kemi

Utbildningen i kemi ger den studerande en bild av kemin, dess skiftande tillämpningar och betydelse i yrkeslivet och i samhällslivet.

Kemi kan vara ett kärnämne i den yrkesinriktade utbildningen. I läroplanen beskrivs målet för kärnämnet som en helhet enligt den omfattning direktionen fastställt.

Kemi kan även studeras som yrkesämne eller som valbart ämne. I läroplanen för respektive utbildning anges även mål och omfattning för de studier i kemi som ingår i yrkesämnesstudierna eller i de valbara studierna.

5.9.1 Allmänna mål

Målet är att den studerande förstår och hanterar kemiska substanser och företeelser som den studerande kan komma i kontakt med både i yrkeslivet och i sin omgivning enligt principerna för en hållbar utveckling.

5.9.1.1 1 – 4 studieveckor

Målet för 1 – 4 studieveckor är att den studerande:

- identifierar och redogör för grundämnena, kemiska föreningars struktur, egenskaper och reaktioner och förstår deras betydelse för människan och hennes livsmiljö
- utvecklar övergripande kunskap om olika blandningar och lösningar samt lär sig för yrket relevanta begrepp och modeller
- kan hantera de substanser som den studerande kan komma i kontakt med, inom yrkesområdet och i sin omgivning, på ett rätt och behörigt sätt så att den studerande inte försätter sin egen och andras hälsa och säkerhet, eller miljösäkerheten, i fara
- kan utnyttja kemiska formler, tabeller och system för att klarlägga egenskaper hos kemiska föreningar
- utvecklar övergripande kunskap om viktiga industriella råvaror och olika material, deras sammansättning, egenskaper och framställningsmetoder
- förstår kemisk bindning och energiförändringar som sker vid kemiska reaktioner
- tolkar, skriver och använder sig av formler för kemiska föreningar och reaktioner samt utför enklare beräkningar
- beskriver hur modeller för olika typer av kemisk bindning bygger på atomernas elektronstruktur
- relaterar ämnets egenskaper till bindningens typ och styrka samt till ämnets uppbyggnad
- utvecklar kunskap om syror och basers egenskaper och relaterar dessa kunskaper bl.a. till miljöfrågor
- använder begreppen oxidation och reduktion och beskriver tillämpningar i yrkesmässiga och vardagliga sammanhang
- uppskattar energiförändring vid kemiska reaktioner samt kan diskutera drivkraften för en reaktion
- kan principerna för elektrokemiska fenomen samt redogör för tillämpningar
- redogör för organiska föreningars struktur, egenskaper och betydelse för människan och hennes livsmiljö

5.9.2 Riktlinjer för undervisningen

I undervisningen behandlas materiales uppbyggnad, kemiska ämnens egenskaper, förekomst, funktion och användningsområden. Utbildningen bör även ge en orientering i kemins idéhistoria och hur den har påverkat människans världsbild och samhällets utveckling.

Undervisningen bör innehålla både teorier, modeller, experiment och observationer.

Det är viktigt att den studerande lär sig ett undersökande arbetssätt. Undervisningen bör utformas så att den studerande får möjlighet att planera, genomföra, tolka, dra slutsatser och dokumentera erhållna resultat av olika experiment och observationer. Den studerande bör även lära sig att, muntligt och skriftligt, redovisa olika experiment.

De experimentella undersökningarna bör ske i relation till yrkesområdet och lära den studerande att arbeta i enlighet med yrkesområdets kvalitetskrav. Undersökningarna bör lära den studerande att arbeta på ett säkert och ur miljöhänseende tillfredsställande sätt.

Temat hållbar utveckling, som beskrivs i läroplansgrundernas övergripande mål, bör beaktas och anpassas till vald utbildning.

Möjligheterna till samverkan med andra ämnen, särskilt naturvetenskapliga ämnen, bör tillvaratas.

5.9.3 Bedömning

I enlighet med läroplansgrundernas bestämmelser för bedömning skall den studerandes framsteg och studieresultat bedömas mångsidigt och kvalitativt i relation till fastställda mål som ingår i den studerandes utbildning. Följande kriterier följer läroplansgrundernas övergripande bedömningsindikatorer och utgör grund för konkretisering av vitsorden 5,4,3,2,1 i läroplanen för respektive utbildning.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt, på ett djupgående sätt, bidra med egna reflexioner i relation till komplexa kemiska förlopp och fenomen
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt (energibesparande) hänseende och ur miljöhänseende
- den studerande kan mångsidigt beakta säkerhetsaspekter av aktuella situationer med hjälp av kunskaper i kemi
- den studerande hanterar uppgifter inom ämnet kemi på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande behärskar mångsidigt kemiska begrepp, terminologi och metoder och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information inom ämnet kemi. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet samt bidra med egna reflexioner i relation till vanligt förekommande kemiska förlopp och fenomen
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur ekonomiskt (energibesparande) hänseende och ur miljöhänseende
- den studerande kan beakta säkerhetsaspekter väl av aktuella situationer med hjälp av kunskaper i kemi
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl inom ämnet kemi och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande behärskar kemiska begrepp, terminologi och metoder och har god förmåga att uttrycka sig med hjälp av dem i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information inom ämnet kemi och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå:

- den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, tolka resultat vid experiment och beräkningar, värdera slutsatsernas giltighet och rimlighet, i tränade och kända situationer, samt bidra med egna reflexioner i relation till enstaka kemiska förlopp och fenomen
- den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare miljömässiga och ekonomiska (energibesparande) bedömningar av aktuella situationer
- den studerande kan nöjaktigt beakta nödvändiga säkerhetsaspekter i aktuella situationer med hjälp av kunskaper i kemi
- den studerande hanterar nöjaktigt grundläggande uppgifter inom ämnet kemi och presterar arbeten av acceptabel kvalitet
- den studerande behärskar grundläggande kemiska begrepp, terminologi och metoder, på ett nöjaktigt sätt, och kan använda dem i situationer som den studerande känner väl till
- den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information inom ämnet kemi och göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga, förutsättningar för fortsatta studier

6 YRKESINRIKTADE STUDIER, 40 SV

6.1 Kontors- och informationservice (KIS)

6.1.1 Syfte

Kontors- och informationservice (KIS) är ett grundläggande ämne inom administration och information. Syftet med KIS är att ge de studerande färdigheter att klara av de övriga studiehelheterna och ämnena samt att arbeta inom kontor och administration. KIS stöder alla ekonomiska ämnen samt språk.

Kontors- och informationservice består av hantering av olika tekniska hjälpmedel samt applikationer inom administrationen såsom dokument-, blankett- och trycksaksframställning samt layout, kommunikation och presentationsteknik. Vidare ingår information på internet, informationssökning, dokumenthantering, administrationens syfte och roll i företaget, personalens anställning samt ergonomi.

Berömlig nivå

- De studerande skall kunna sköta löpande administrativa kontorsuppgifter och skapa allmänna standarddokument och affärsbrev samt använda sig av korrekt branschterminologi. Till löpande administrativa kontorsuppgifter hör receptionsarbete, personaladministration, ergonomi, arkivering och lagring, order, fakturering och inköp. De studerande skall kunna standardbenämningarna i dataterminologin som ofta är på engelska.
- De studerande skall förstå företagets organisation och hur administrationen stöder företagets övriga verksamhet.
- De studerande skall självständigt kunna använda kontorsteknik samt applikationsprogram. Med kontorsteknik avses kopieringsapparater, faxar, telefoner, diktafoner, räknemaskiner, sorteringsmaskiner och andra på kontoret förekommande maskiner. Med applikationsprogram avses ordbehandling, kalkylprogram, presentationsprogram, program för trycksaksframställning, program för hemsidestillverkning, bokföring och statistik. De studerande skall ta en basexamen t ex datakörkortet som också fungerar som en kvalitetssäkring. De olika delar som ingår i basexamen utgör en grund för vidare fördjupning i andra ämnen.
- De studerande skall behärska grundläggande layoutregler samt kunna tillämpa dessa i sina arbeten.
- De studerande skall kunna producera och redigera standardenliga dokument på god svenska och engelska samt ytterligare ett främmande språk. De skall känna till även andra länders standarder samt anpassa sig till dem vid behov (t ex dokument på finska – finsk standard). De studerande skall förstå de centrala begreppen och kunna ta ut det väsentligaste innehållet i texter som hör till kontors- och informationservice.
- De studerande skall kunna arbeta självständigt och kunna planera och genomföra sitt arbete effektivt (bl a touch-metoden både för det alfabetiska- och det numeriska tangentbordet) och på ett miljömedvetet sätt.
- De studerande skall kunna söka, bearbeta, lagra och arkivera all sorts information och beakta datasäkerheten samt känna till och tillämpa övriga juridiska bestämmelser som rör dokument.
- De studerande skall kunna överföra sina matematiska kunskaper till ekonomiska kalkyler i något datorprogram.

Nöjaktig nivå

Den studerande skall

- kunna fungera som medlem i arbetsgemenskapen
- kunna fungera i samarbete med de centrala myndigheterna ur administrationens synvinkel
- känna till de vanligaste organisationsmodellerna
- förstå arbetsflödet på ett kontor
- känna till de vanligaste kontorsgöromålen
- kunna använda dataprogram i arbetet på ett sätt som motsvarar kunskaperna för A-körkortet
- kunna skriva enligt tiofingrars-metoden och ha en nettohastighet på 140 tecken per minut och felprocent <0,5%
- kunna producera de vanligaste dokumenten på modersmålet enligt anvisningar, så att de är standardenliga
- kunna söka information på svenska, engelska och ytterligare ett främmande språk
- kunna ta fram olika trycksaker i samarbete med tryckeriet
- kunna arkivera och förvara information enligt anvisningar med beaktande av bl a grundförpliktelserna för dataskydd, såsom säkerhetskopiering och skydd mot virus i sitt arbete
- förstå arbetstagarens skyldigheter och rättigheter i olika anställningsformer
- känna till föreskrifter och anvisningar om arbetskydd i sin bransch och följa dem
- kunna planera en ergonomiskt riktig arbetsmiljö och sköta sin egen hälsa

6.2 Redovisning (RED)

6.2.1 Syfte

Redovisning är ett centralt område inom företagsekonomi. Området består av en lagstadgad extern del och en intern del. Den externa redovisningen upprättas för att ge olika intressenter möjlighet att bedöma företagets verksamhet. Den interna redovisningen ger företaget ett instrument för kontroll och styrning av verksamheten.

Utvecklingen inom informationstekniken (IT) har drastiskt förändrat förutsättningarna att driva företag. Analyser och redovisningar har kunnat effektiviseras. Eftersom företagets redovisningssystem i praktiken är ett informationssystem har utvecklingen inom IT väsentligt påverkat och kommer att påverka undervisningen inom studiehelheten redovisning.

Studiehelheten redovisning skall ge grundläggande kunskaper i redovisningsarbetets alla delar, d v s registrering, rapportering och analys av resultat och ekonomisk ställning. Samhällets styrning genom utvecklade normer, regler och lagar diskuteras och där ingår skattesystemets konstruktion och grundregler. Revisionens roll, syfte och metoder i ett demokratiskt samhälle hör även till innehållet.

Berömlig nivå

- De studerande skall kunna välja en företagsform som är lämplig för små företag och kunna diskutera med en sakkunnig om valet t ex då företaget grundas. De bör då känna till olika företagsformer och enligt vilka kriterier de väljs. De skall kunna anknyta planeringen och uppföljningen av ekonomin till företagets verksamhetsprocess. De skall kunna behandla verifikationer som upprepas varje månad med datateknikens hjälp och utforma ett litet företags bokslut med beaktande av vanliga bokslutstransaktioner.
- De studerande skall kunna räkna ut priset inklusive mervärdesskatten enligt täckningsmålen på en vara som ingår i affärsrörelsen. De skall kunna sköta betalningar och den inhemska faktureringen och reskontran för ett litet företag.
- De studerande skall kunna räkna löner i ett litet företag med hjälp av ett löneräkningsprogram samt behärska de olika förekommande kalkylerings- och redovisningsuppgifterna så att de kan tillämpa de centrala normer och stadganden som anknyter till dessa uppgifter.
- De studerande skall känna till företagets betalningsrörelse och de allmänna principer som anknyter till indrivning av fordringar.
- De studerande skall förstå bokslut samt kunna bilda sig en uppfattning om företagets lönsamhet. De skall beakta de lagar och normer som påverkar företagets ekonomistyrning. De studerande känner till bokföringslagen och grundläggande skattelagstiftning så att de kan uppskatta vilken inverkan företagets beskattningsbara inkomster har på företagarens beskattning.
- De studerande skall inom matematik befästa sina kunskaper i prissättning och ekonomiska funktioner.
- De studerande skall förstå de centrala begreppen och kunna ta ut det väsentligaste innehållet i texter som rör redovisning. De skall också kunna tillgodogöra sig innehållet i ekonomiska texter på främmande språk. Inom internationell handel är engelska det främsta språket. De studerande skall behärska den centrala terminologin på engelska samt kunna hantera de dokument på engelska som behövs vid inköp och försäljning.
- I finska skall de studerande ha färdigheter att kunna den grundläggande terminologin och fackspråket inom finsk affärskommunikation.
- De studerande kan välja att fördjupa sig inom redovisning inom de fördjupade studierna på årskurs 3.

God nivå

- Den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av redovisningsuppgifter
- Den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt hänseende
- Den studerande hanterar centrala uppgifter väl i undervisningen och presterar arbeten av god kvalitet
- Den studerande förstår engelsk redovisningsterminologi och kan hantera dokument inom inköp och försäljning på engelska
- Den studerande förstår ord och uttryck på finska/tyska som berör studerande och dennes arbetsuppgifter
- Den studerande skall väl behärska dataprogram i arbetet

Nöjaktig nivå

De studerande skall

- kunna lösa enkla företagsekonomiska problem
- kunna prissätta affärsrörelsens varor enligt anvisningar
- kunna bistå i fakturering, i behandling av fakturor samt i skötseln av reskontra
- kunna bistå i löneräkningens grundläggande uppgifter såsom månadslöner, innehållningar och redovisningar
- kunna bokföra från verifikat de återkommande affärshändelserna i ett litet företag
- kunna det centrala innehållet i bokföringslagstiftningen
- kunna uppgöra och tolka bokslut för ett litet företag
- kunna bistå i uppgörandet av budgeter
- kunna använda dataprogram i arbetet
- kunna producera de vanligaste dokumenten på modersmålet enligt anvisningar så de är standardenliga och kan avsändas
- behärska enkel redovisningsterminologi på engelska
- känna till de dokument på engelska som behövs vid inköp och försäljning
- förstå bekanta ord och uttryck på finska som berör dem själva eller den omedelbara arbetsmiljön

6.3 Marknadsföring (MF)

6.3.1 Syfte

Marknadsföring innebär att tillgodose behov hos kunder och andra intressenter. Intressenterna utgörs allt oftare av olika typer av nätverk. Marknadsföringens huvudsyfte är att skapa goda, långsiktiga kundrelationer där kunskap i såväl massmarknadsföring som relationsmarknadsföring ingår.

Den kraftiga utvecklingen av informations- och kommunikationsteknologin erbjuder nya möjligheter för marknadsföraren, bl a i form av mer systematisk information om såväl kunder och nätverk som marknader som helhet. Informations- och kommunikationsteknologin omskapar marknader och ger nya möjligheter till kommunikation externt och internt.

Ämnet marknadsföring skall erbjuda metoder för att på ett systematiskt sätt tillgodose behov, krav och önskemål hos kunder och andra intressenter. Inom utbildningsprogrammet företagsekonomi studeras marknadsföring som ett obligatoriskt yrkesämne samt som, till redovisningen, alternativt fördjupade yrkesstudier.

Berömlig nivå

- Den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett djupgående sätt, lösa problem i avancerande och krävande uppgifter vid marknadsföring
- Den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer på ett etiskt, estetiskt, miljömässigt och ekonomiskt sätt
- Den studerande kan mångsidigt beakta säkerhetsaspekter i aktuella situationer
- Den studerande hanterar uppgifter inom ämnet marknadsföring på ett mångsidigt och nyanserat sätt och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- Den studerande behärskar mångsidigt begrepp, terminologi och metoder inom marknadsföring, samt dess skriftspråkliga och kommunikativa aspekter och uttrycker sig säkert med hjälp av dem i alla situationer
- Den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av information från olika datakällor. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra utmärkta bedömningar
- Den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier inom marknadsföring

God nivå

- Den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt i vanligt förekommande situationer och vanligt förekommande frågor eller fenomen inom marknadsföring
- Den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer på ett etiskt, estetiskt, miljömässigt och ekonomiskt sätt
- Den studerande kan beakta säkerhetsaspekter i aktuella situationer
- Den studerande behärskar de centrala aspekterna inom ämnet marknadsföring och presterar arbeten av god kvalitet
- Den studerande behärskar begrepp, terminologi och metoder inom marknadsföring, samt dess skriftspråkliga och kommunikativa aspekter
- Den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av information från olika datakällor. Den studerande kan göra relevanta urval och bedömningar
- Den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier inom marknadsföring

Nöjaktig nivå

- Den studerande har nöjaktig förmåga att tänka självständigt, kritiskt i tränade situationer och i relation till enklare uppgifter inom marknadsföring
- Den studerande kan, med stöd av modeller och instruktioner, göra enklare etiska, estetiska, miljömässiga och ekonomiska bedömningar av aktuella situationer
- Den studerande kan beakta nödvändiga säkerhetsaspekter i aktuella situationer
- Den studerande presterar arbeten av acceptabel kvalitet eller behärskar på ett acceptabelt sätt de mest nödvändiga aspekter av marknadsföring
- Den studerande behärskar på ett nöjaktigt sätt begrepp, terminologi och metoder inom marknadsföring, samt dess skriftspråkliga och kommunikativa aspekter
- Den studerande kan, utgående från givna modeller, hantera information från olika datakällor. Den studerande kan göra ändamålsenliga urval och acceptabla bedömningar
- Den studerande har begränsade, men i huvudsak tillräckliga förutsättningar, för fortsatta studier inom marknadsföring

6.4 Företagsekonomi (FE)

6.4.1 Syfte

Utbildning inom studiehelheten företagsekonomi syftar till att utveckla förmågan att analysera och kritiskt bedöma företagsekonomiska problem samt att med hjälp av lämpliga metoder lösa dessa. I ett arbetsliv med ett decentraliserat ekonomiskt ansvar behövs företagsekonomiska kunskaper hos fler personer. Oavsett yrke utför många idag arbetsuppgifter som är av företagsekonomisk karaktär. Studierna i företagsekonomi syftar även till att öka förståelsen för företags och organisationers roll och villkor i samhället.

Utbildningen syftar till att utveckla förmågan att i förvärvslivet liksom i samhället i övrigt kunna påverka beslut som är viktiga för företagen, samhället och för individen själv. Entreprenörskap och företagsutveckling har stor betydelse för samhällets utveckling och för selsättningen. Utbildningen syftar till att stimulera intresset för entreprenörskap och att utveckla förmågan att ta initiativ och ansvar.

I ett snabbt föränderligt arbetsliv krävs kvalitetstänkande, helhetssyn och flexibilitet. Studierna i företagsekonomi syftar till att utveckla en beredskap för att möta dessa krav. Ett företag är en sammanhållen verksamhet, där individer samverkar för att utföra vissa uppgifter med en vilja att uppnå förutbestämda mål. För att kunna utföra dessa uppgifter utvecklas relationer till andra grupper i samhället. Med denna definition faller många olika slag av mänsklig verksamhet under begreppet företag. Hit räknas inte bara företag inom det privata näringslivet utan även verksamhet inom den offentliga sektorn, organisationer och föreningar.

Berömlig nivå:

- den studerande har förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska och, på ett djupgående sätt, analysera, tolka och dra slutsatser vid utförande av avancerade och krävande uppgifter
- den studerande har mycket god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt hänseende
- den studerande hanterar uppgifter på ett mångsidigt och nyanserat sätt i undervisningen och presterar arbeten av mycket hög kvalitet
- den studerande använder sig av företagsekonomisk terminologi på ett mångsidigt sätt i undervisningen och uttrycker sig säkert i alla situationer
- den studerande har mycket god förmåga att, på ett kritiskt och mångsidigt sätt, använda sig av olika typer av informationskällor inom företagsekonomins ämnesområde.. Den studerande har en skarp iakttagelseförmåga vid urval och kan göra mycket goda bedömningar
- den studerande har mycket goda förutsättningar för fortsatta studier.

God nivå:

- den studerande har god förmåga att tänka självständigt, kritiskt granska, analysera, och dra slutsatser vid utförande av centrala uppgifter inom ämnesområdet företagsekonomi
- den studerande har god förmåga att bedöma aktuella situationer ur etiskt hänseende
- den studerande hanterar centrala uppgifter väl i undervisningen och presterar arbeten av god kvalitet
- den studerande använder sig av företagsekonomisk terminologi i undervisningen och har god förmåga att uttrycka sig i vanligt förekommande situationer
- den studerande har god förmåga att, i enlighet med givna modeller, använda sig av olika typer av informationskällor inom företagsekonomins ämnesområde och kan göra relevanta urval och bedömningar
- den studerande har goda förutsättningar för fortsatta studier

Nöjaktig nivå

Den studerande skall

- kunna resonera kring affärsidéns betydelse för företagande
- kunna beskriva grunddragen i näringslivets utveckling
- kunna lösa enkla företagsekonomiska problem, väga in etiska och miljömässiga aspekter samt sammanställa och presentera resultaten
- kunna redogöra för vanliga företagsformer, några olika företags verksamhet och några vanliga principer för organisation och arbetsledning i företag
- kunna upprätta enkla budgetar och kalkyler samt redogöra för olika former av finansiering
- kunna upprätta enkla affärsdokument, bokföra vanliga affärshändelser samt upprätta och tolka enkla bokslut
- kunna upprätta en enkel marknadsplan samt beräkna kostnaden för planens genomförande
- kunna använda med viss handledning informationsteknik vid enkla företagsekonomiska tillämpningar
- kunna använda grundterminologin inom studiehelheten och kunna producera texter inom sitt yrkesområde såsom dokument, rapporter, promemori-er och faktauppsatser
- utnyttja facktidsskrifter och andra informationskällor
- känna till de centrala begreppen inom ämnesområdet på engelska
- kunna tillgodogöra sig innehållet i vardagliga ekonomiska texter på ytterligare ett främmande språk

6.5 Samhällsekonomi och juridik (SEJ)

6.5.1 Syfte

Hur ekonomin i vårt land utformas beror idag till stor del på vad som sker i omvärlden. Speciellt medlemskapet i den monetära unionen samt den senaste tidens avregleringar gör att faktorer utanför landets gränser påverkar den nationella ekonomin. De inhemska hushållens betydelse är dock fortfarande stor. De studerande skall kunna se hushållen och företagen som en viktig del av vår samhällsekonomi, samtidigt som de skall veta hur internationella faktorer påverkar ekonomins utformning.

De regler som finns på de aktuella marknaderna är till stor del av juridisk natur. Idag sker mycket av lagstiftningen gemensamt för hela EU-området. Det är därför viktigt att känna till den grundläggande juridiken samt det regelverk som reglerar marknadsaktörernas verksamhet och övriga aktuella samhällsfunktioner.

Berömlig nivå

- De studerande skall förstå samhällssekonomins funktionssätt; hur de olika aktörerna och marknaderna hänger ihop – även i ett internationellt perspektiv. De skall förstå innebörden av den ekonomiska politiken och kunna dra slutsatser av hur den påverkar hushållen och företagen. De skall kunna se sambanden mellan inflation och sysselsättning (både på kort och lång sikt), de skall behärska utrikeshandels grunder, växelkursernas betydelse samt den offentliga sektorns funktionssätt.
- De skall också kunna grunderna samt behärska kunskapssökningen i det juridiska systemet. De skall kunna upprätthålla aktuella, nödvändiga och till yrkesområdet relaterade rättshandlingar (såsom t ex fullmakter, skuldebrev och avtal) samt behärska grunderna inom de centrala avsnitten såsom arbetsrätten, bolagsrätten och konsument-skyddslagstiftningen.
- De studerande skall inom matematiken lära sig skatteräkning och internationell valutaräkning. De studerande skall vidare kunna den grundläggande terminologin och fackspråket inom engelska samt ytterligare ett främmande språk.

Nöjaktig nivå

Den studerande skall

- förstå hur prismekanismen fungerar och betydelsen av olika regleringar i ekonomin
- kunna beskriva förutsättningarna för den renodlade marknadsekonomin
- förstå skillnaderna i de olika ekonomiska systemens funktionssätt.
- förstå hur investeringarna i samhället uppstår och vilken betydelsen är för tillväxten.
- känna till produktionens sammansättning och dess fördelning
- behärska grunderna kring finanspolitiken; expansion och åtstramning.
- förstå utrikeshandels betydelse och effekterna av protektionistisk handelspolitik
- förstå den offentliga sektorns betydelse för ekonomin
- veta vad som händer på kreditmarknaden, samt förstå hur penningpolitiken förs
- behärska faktorerna kring inflationens uppkomst och dess bekämpande
- känna till de faktorer som förorsakar arbetslöshet
- behärska grunderna kring den monetära unionen
- förstå hur den öppna ekonomin påverkar aktörerna på marknaden
- känna till den viktigaste lagstiftningen inom arbetsrätten
- känna till den viktigaste lagstiftningen inom konsumentskyddet och bolagsrätten
- kunna upprätta enklare juridiska urkunder såsom fullmakt, skuldsedel och arbetsavtal
- kunna skriva dokument, rapporter, analyser och faktauppsatser kring samhällsekonomiska företeelser
- kunna utnyttja facktidskrifter och andra informationskällor
- känna till centrala begreppen inom samhällsekonomin på engelska
- kunna tillgodogöra sig innehållet i vardagliga samhällsekonomiska texter på ytterligare ett främmande språk

7 FÖRDJUPNINGSTUDIER

7.1 Syfte

De studerande kan välja mellan fördjupningsalternativen redovisning och marknadsföring. Syftet med de fördjupade studierna är att befästa de kunskaper som inhämtats inom yrkesstudierna samt att fördjupa och bredda kunskaperna inom respektive ämnesområde. De studerande skall genom de fördjupade studierna inhämta en klar helhetsbild av ämnesområdet samt besitta de specialkunskaper som behövs för operativa uppgifter inom yrket.

De fördjupade studierna skall leda till att den studerande blir insatt i ämnesområdet och därtill hörande uppgifter inom handel, servicebranschen, industrin samt i samfund och inrättningar inom den offentliga sektorn. De studerande skall klara av redovisnings- respektive marknadsföringsuppgifter inom branschen direkt eller efter den inskolning som sker hos arbetsgivaren.

De studerande skall behärska sitt modersmål (muntligen och skriftligen) och inom sin bransch kunna kommunicera på svenska och engelska samt kunna den grundläggande terminologin och affärskommunikationen på ytterligare ett främmande språk.

Inom fördjupningsstudierna tas teman upp som förbereder de studerande för specialiserade arbetsuppgifter inom redovisning respektive marknadsföring. De studerande skall känna till var man får aktuell information och kunskap som behövs i yrket och känna intresse för att utveckla sin yrkeskunskap enligt tidens krav. De fördjupade studierna skall även väcka intresse för vidare studier och fortbildning inom respektive studieområde.

Inom området för fördjupningsstudierna ingår ett examensarbete samt handledd praktik.

7.2 Redovisning

Redovisning är ett system som registrerar och bearbetar information som företaget behöver som stöd för beslutsfattandet. Därför skall de studerande ha en klar helhetsbild av bokföring och operativ redovisning. Därutöver skall de studerande besitta specialkunskaper som behövs vid uppgörandet av kalkyler och rapporter som hör till utbildningsyrket.

Fördjupade studier i redovisning skall leda till att de studerande blir insatta i redovisningen och därtill hörande uppgifter inom industrin, handeln och servicebranschen samt i samfund och inrättningar inom den offentliga sektorn och att de studerande efter avslutade studier klarar av redovisningsuppgifter inom branschen efter den inskolning som sker i företaget eller inrättningen. Detta förutsätter god kännedom om bokförings- och skattelagstiftningen. De studerande skall även känna till var man får aktuell kunskap och information som behövs i yrket och känna intresse för att utveckla sin yrkeskunskap enligt tidens krav. I den internationella affärsvärlden skrivs årsrapporter och företagsredovisningar på engelska varför redovisningsterminologin har central betydelse.

Berömlig nivå

- De studerande skall självständigt kunna sköta företagets och organisationens arbetsuppgifter inom ekonomi samt förstå de olika komponenterna inom ekonomisk styrning samt sambanden dem emellan. De studerande är väl insatta i bokföringslagens bestämmelser samt de viktigaste skattelagarna så att de kan uppgöra och förstå ett mindre bolags bokslut, beskattning och skattedeklaration samt kunna uppgöra och tolka ekonomiska rapporter samt presentera dem för andra medarbetare.
- De studerande skall förstå hur de olika delarna i ett redovisningssystem samverkar, kunna tillämpa de lagar som reglerar företagets redovisning, rapportering och beskattning samt kunna upprätta bokslut och vidta lämpliga bokslutspolitiska åtgärder. De har utvecklat sin förmåga att följa upp och analysera bokslut samt att med information från redovisning och budget bedöma företagets ekonomiska utveckling.
- De skall känna till grundläggande principer för revision och intern kontroll, ha kunskap om skattesystemet och utifrån bokslut kunna utföra enklare deklarerationer för företag. De skall kunna använda dator som hjälpmedel för redovisning och deklaration.
- De studerande skall känna till utvecklingstendenser inom området samt vara orienterade om skillnader mellan olika länder i fråga om utformning av och krav på redovisning. De skall kunna fortbilda sig med litteratur och anvisningar som utarbetats för branschen.
- Den studerande skall förstå hur marknadsinformation och marknadsföringens krav beaktas vid uppbyggandet av redovisnings- och övriga företagsinternas ekonomiska system samt kunna kommunicera dessa system utifrån ett marknadsorienterat synsätt.
- De studerande skall inom matematiken förkovra sig i ekonomisk analys, samt lära sig derivatans ekonomiska tillämpningar.
- De studerande skall känna till den grundläggande terminologin och fackspråket i ekonomiska texter på engelska samt ytterligare ett främmande språk. De studerande skall behärska den centrala terminologin på engelska så att de kan diskutera arbetsuppgifter inom sin bransch.

God nivå

- den studerande kan självständigt sköta bokföring och uppgöra bokslut i ett mindre företag enligt de regler som är i kraft
- den studerande kan beräkna ett mindre företags beskattningsbara inkomst samt uppgöra enklare skattedeklaration
- den studerande skall känna till utvecklingstendenser inom området och kunna fortbilda sig med anvisningar som utarbetats av branschen
- den studerande kan ta del av ett bokslut på finska/tyska
- den studerande behärskar vanliga redovisningstermer på engelska

Nöjaktig nivå

De studerande skall

- kunna sköta bokföringen och uppgöra bokslut i ett litet företag enligt de regler som är i kraft
- kunna beräkna den beskattningsbara inkomsten för ett litet företag
- kunna de centrala termerna för bokslutet på det andra inhemska språket
- kunna räkna ut de centrala nyckeltal som avspeglar företagets ekonomiska ställning samt rapportera skriftligt om dem
- kunna sköta ekonomiförvaltningens basuppgifter såsom inhemsk fakturering och försäljningsreskontra enligt anvisningar
- kunna använda ekonomiförvaltningens integrerade ADB-system enligt anvisningar
- kunna bistå i löneförvaltningens uppgifter och sköta månatliga löneredovisningar
- kunna använda experthjälp i problemsituationer
- kunna fungera i samarbete med de centrala myndigheterna ur företagsverksamhetens synvinkel
- kunna använda dataprogram i arbetet
- kunna producera dokument inom redovisningen på modersmålet så att de är standardenliga och kan användas
- känna till det grundläggande regelverket inom beskattningen
- känna till revisorns roll i företagsvärlden och kunna de grundläggande principerna inom revision
- kunna berätta om sitt företag på finska med enkla ord och meningar
- kunna skriva de viktigaste affärsbrevens på finska
- behärska de vanligaste redovisningstermerna på engelska
- kunna ge en enkel beskrivning av arbetsuppgifterna inom branschen på engelska
- kunna skriva en kort sammanfattning på engelska av sitt examensarbete

7.3 Marknadsföring

Berömlig nivå

- De studerande skall heltäckande kunna planera marknadsföringen på ett litet företag. De skall kunna uppgöra en marknadsplan, budgetera verksamheten och kunna göra nödvändiga ekonomiska kalkyler. De skall kunna skaffa information som är av betydelse för planering av marknadsföringen ur olika källor samt kunna systematisera och utvärdera informationen. De studerande skall känna till tjänsters egenskaper och särdrag samt kunna utveckla och utvärdera tjänstekonceptet/erbjudandet för ett litet tjänsteföretag.
- De studerande skall kunna bedöma företagets konkurrenssituation och kunna välja konkurrensmedel utgående från företagets marknadsplan, koncept, mål och strategier.
- De studerande skall kunna planera och förverkliga marknadskommunikation såsom att skapa säljande annonser, säljstödmaterial, exponeringar och säljmiljöer samt hemsidor utgående från de kunskaper de erhållit inom reklam och marknadskommunikation. Som hjälp i förverkligandet av marknadskommunikationen (ord, bild, layout mm) skall de på ett mångsidigt sätt utnyttja IKT som hjälpmedel.
- De studerande skall kunna representera företaget och sälja dess produkter på ett kundvänligt sätt. De skall med interaktiv marknadsföring kunna ta kundens behov, krav och önskemål i beaktande i mötet med kunden. För att kunna planera och utveckla det egna arbetet och verksamheten i samspel med andra skall de ha kunskaper i intern marknadsföring. För att kunna delta i marknadsföringen av företaget utåt skall de ha kunskaper i köpbeteende, i hur kundtillfredsställelse, kundlojalitet och kundkvalitet uppkommer i samspelet mellan kund och företag. De studerande ska kunna använda IKT och Relationsmarknadsföring som verktyg i marknadsföringen samt känna till hur etiskt och miljömässigt ansvar kan användas för att upprätthålla och utveckla kundrelationer. De studerande skall behärska de marknads- och avtalsrättsliga aspekterna på kundrelationen. De studerande skall även kunna bedöma och behärska den elektroniska och mobila marknadsföringens möjligheter.
- Den studerande skall ha förståelse för hur redovisningssystemet och övriga företagsinterna system stöder marknadsföringen och uppgörandet av marknadsplaner. Den studerande skall kunna bidra till utvecklandet av dessa system på ett marknadsorienterat sätt.
- I en alltmer internationaliserad företagsmiljö skall den studerande själv aktivt kunna kommunicera samt ta del av kommunikation och information på engelska samt i mer begränsad omfattning på finska/tyska (ett B-språk). De studerande skall behärska den centrala terminologin på engelska så att de kan diskutera arbetsuppgifter inom sin bransch. De skall också kunna göra upp och presentera rapporter och översikter i anslutning till det egna arbetet följande normer och standards, på modersmålet och främmande språk. De studerande skall på finska/tyska kunna skriva de vanligaste affärsbrevet samt kunna presentera sitt företag och dess produkter.

Nöjaktig nivå

Den studerande

- kan med hjälp av modeller och instruktioner skaffa fram information som är av betydelse för marknadsföringen och kan budgetera och göra en marknadsplan för ett litet företag
- kan med hjälp av mallar räkna ut pris samt konsekvenserna för totalekonomin av olika prissättningar
- skall känna till tjänsters egenskaper samt utgående från modeller kunna utforma enkla tjänstekonceptet/tjänsteerbjudanden
- skall känna till tjänsteföretagets konkurrensmedel och kan med stöd av instruktioner välja konkurrensmedel utgående från affärsidé, mål och strategier
- skall med viss handledning kunna skapa säljande annonser, säljstödmaterial, exponeringar och säljmiljöer samt hemsidor utgående från de kunskaper de erhållit inom reklam och marknadskommunikation. I arbetet använder sig den studerande av datorstöd för att förverkliga marknadskommunikationen
- skall kunna representera företaget och sälja dess produkter i inövade och ofta återkommande situationer
- skall kunna tillämpa kunskaperna inom köpbeteende, i hur kundtillfredställelse, kundlojalitet och kundkvalitet uppkommer i bekanta arbetssituationer
- skall kunna diskutera och ge förslag på hur man kan använda IKT och relationsmarknadsföring som verktyg för att utveckla och upprätthålla kundrelationer samt kunna diskutera och ge förslag på den elektroniska och mobila marknadsföringens nya möjligheter
- skall behärska de vanligaste marknadsföringstermerna på engelska och skall kunna ge en enkel beskrivning av arbetsuppgifterna inom branschen. De studerande skall också kunna skriva en kort sammanfattning på engelska av sitt examensarbete
- (Ingen finska/tyska bedömning på nöjaktig nivå)

7.3.1 Examensarbetet

Syftet med examensarbetet är att de studerande skall utveckla sin förmåga att självständigt tolka och värdera fakta, informationskällor och ekonomiska styrprocesser samt att sammanställa och bedöma resultat. Examensarbetet skall förbereda den studerande för både arbetslivet och eventuellt fortsatta studier. I examensarbetet skall ingå en kort sammanfattning på engelska av det centrala innehållet i själva arbetet. Examensarbetet kan göras enskilt eller som pararbete.

8 BEDÖMNING AV DE STUDERANDE

Bedömningen inom den yrkesinriktade utbildningen skall genomföras så att den studerande uppfattar hur han/hon uppnått målen och gått framåt i studierna. Bedömningen skall vara fortlöpande och mångsidig och beakta den läroprocess som den studerande genomgår. Bedömningen skall vara grundad på de kunskaper den studerande presterat i muntliga och skriftliga uppgifter som den studerande utfört, enskilt eller tillsammans med andra, med eller utan lärarens eller annan undervisningspersonals närvaro. Även den studerandes eget omdöme skall beaktas vid bedömningen. Ansvarig lärare skall därför regelbundet hålla utvärderingssamtal med varje enskild studerande.

Bedömningen skall grunda sig på lärarens fortlöpande observationer av den studerandes prestationer och framsteg i studierna genom muntliga och skriftliga prov, projektarbeten och andra uppgifter. Då den studerandes kunskaper och framsteg bedöms skall även beaktas den studerandes egen förmåga att planera, genomföra, bedöma och reglera sitt eget arbete. Vid bedömningen skall också beaktas hur ansvarsfullt den studerande arbetar och hur han/hon fungerar i samarbete med andra. Det är lärarens uppgift att handleda den studerande i hans/hennes utveckling av sina lärandestrategier, sitt ansvarstagande och sin förmåga att samarbeta med andra.

Undervisningen inom den yrkesinriktade utbildningen kan vara organiserad på olika sätt. De mer flexibla undervisningsformerna kan bestå av både närstudier och distansstudier vilket innebär att den studerande genomför utbildningen helt eller delvis självständigt. I en flexibelt utformad undervisning skall den studerandes samtliga prestationer bedömas i relation till fastställda mål. Bedömningen skall på ett mångsidigt sätt beakta hur väl den studerande har genomfört sina självständiga studier och vilka framsteg som den studerande gjort i riktning mot fastställda mål. I läroplanen skall bestämmelser finnas för de studier som den studerande genomför helt eller delvis självständigt. Bestämmelserna bör ange hur de självständiga studierna skall dokumenteras och bedömas.

Den studerandes prestationer bedöms inom den yrkesinriktade utbildningen med en sexgradig skala från ett (1) till fem (5). Studerande som inte uppnår vitsordet ett (1) erhåller omdömet underkänt. Den yrkesinriktade utbildningen har följande vitsordsskala:

Berömliga kunskaper 5

Goda kunskaper 3-4

Nöjaktiga kunskaper 1-2

Underkända kunskaper U

De olika vitsordsorden representerar kvalitativt skilda kunskapsnivåer och skall användas för att beskriva huruvida den studerandes kunskaper kan tolkas som berömliga, goda, nöjaktiga eller underkända.

I läroplanen skall bedömningskriterier för vitsord konkretiseras för den studerandes kunskaper i olika yrkesinriktade ämnen utgående från centralt angivna bedömningsindikatorer (bilaga 4).

I läroplanen skall bedömningskriterier för vitsord konkretiseras för den studerandes kunskaper i allmänna ämnen utgående från bedömningsindikatorerna i den av landskapsregeringen fastställda läroplanen i allmänna ämnen.

För att nå en helhetsmässig bedömning för den studerandes kunskaper och utveckling i relation till uppsatta mål skall de vitsord som ges beakta den studerandes kunskaper i slutskedet av olika delar av utbildningen. Den studerandes framsteg i studierna och hans/hennes studieresultat kan inte räknas samman med mekaniska medelvärdesberäkningar. Vitsordsbedömningen kan kompletteras med ett skriftligt omdöme. Den muntliga responsen på den studerandes kunskaper och framsteg ges vid utvärderingssamtal. Ansvarig lärare skall regelbundet hålla utvärderingssamtal med varje enskild studerande.

Om utbildningen är uppdelad i studiehelheter bör studiehelheterna vara utformade så att tidigare kunskaper har behövts som grund för det som är nytt. Den studerande har då möjlighet att i samband med senare bedömningar i studiehelheten visa på kunskaper som tidigare inte påvisats. Samtliga delar av en studiehelhet behöver således inte vara godkända, förutsatt att helheten kan godkännas och bedömas.

I läroplanen skall även fastslås den studerandes möjlighet att höja godkända prestationer och erhålla högre vitsord.

Den studerande skall i avgångsbetyget erhålla ett vitsord för ett ämne oberoende av hur ämnet studerats. Om samma ämne studerats inom flera olika ämnesstudier (kärnämnen, yrkesämnen, valbara ämnen) eller studiehelheter skall samtliga målsättningar för ämnet beaktas vid bedömningen och prestationerna bedömas som en helhet.

Den studerande som inte har godkända prestationer i någon del av utbildningen skall få information om bristerna och vad han/hon behöver göra för att kunna bedömas på nytt. Den studerande har rätt till två extra omprövningsmöjligheter. I undantagsfall, och på begäran av den studerande, kan ansvarig lärare i samråd med studiehandledare, och vid behov även speciallärare eller specialpedagog, bevilja den studerande fler omprövningsmöjligheter. Även stödåtgärder för omprövning bör erbjudas. I läroplanen skall finnas en precisering av hur omprövningsmöjligheterna ordnas.

8.1 Tillgodoräknande av tidigare studier

För att bättre kunna tillgodose individuella valmöjligheter, undvika dubblering av studier och förkorta utbildningstiden skall tidigare studier eller andra erfarenheter av relevans för den aktuella utbildningen tillgodoräknas.

Tillgodoräkandet av tidigare studier avser sådana slutförda och godkända studieprestationer som till mål, innehåll och omfattning är likvärdiga dem som ingår i aktuell utbildning. Principen är att studier inom ett ämnesområde, på samma utbildningsnivå, kan räknas tillgodo.

Den studerande skall uppvisa betyg/skiljebetyg/intyg som grund för tillgodoräkandet. Den studerande bör även kunna uppvisa läroplan/studieplan från tidigare studier som grund för tillgodoräkandet. Vid osäkerhet om likvärdighet kan den studerandes kunskaper och kompetens provas på lämpligt sätt.

Vitsordet för studieprestationer och moment inom den del av utbildningen som tillgodoräknas, och som framkommer av betyg/skiljebetyg/intyg från annan utbildningsanordnare, införs på studiekortet/avgångsbetyget med en notering om att vitsordet är tillgodoräknat. Namnet på den utbildningsanordnare/direktion som givit vitsordet skall också noteras.

Enstaka tidigare godkända *del*prestationer eller *del*moment som kan tillgodoräknas räknas in i lämpliga delar av aktuell utbildning.

Studerande med andra kunskaper än skolkunskaper kan hos rektor anhålla om tillgodoräkande förutsatt att han/hon kan visa att den förvärvade kompetensen motsvarar de mål som anges i aktuell läroplan. Andra kunskaper än skolkunskaper kan t.ex. vara arbetslivserfarenhet, erfarenheter från föreningsverksamhet eller liknande. Rektor har rätt att, som grund för tillgodoräkandet, pröva den studerandes kompetens på lämpligt sätt.

En detaljerad beskrivning av hur tidigare studier tillgodoräknas och bedöms skall finnas i läroplanen.

8.2 Dokumentation och arkivering

Insamlandet av bedömningsunderlagen skall ske systematiskt och dokumenteras på ett sådant sätt att bedömningen kan granskas i efterhand, åtminstone inom tiden för rätten till överklagande.

Uppgifter i studiekort och avgångsbetyg skall dokumenteras så att de kan granskas i efterhand och även utgöra underlag för eventuella utvärderingar.

8.3 Studieuppehåll

Den studerande har rätt att, utan att förlora sin studieplats, anhålla om studieuppehåll i en omfattning om ett läsår. Direktionen beslutar om anhållan beviljas. I de fall ifrågavarande utbildning inte erbjuds varje år anpassas rätten till studieuppehåll. Den studerande, som efter studieavbrott önskar att slutföra studierna, har rätt att tillgodoräkna godkända prestationer upp till tre år efter det år studieavbrottet gjordes.

8.4 Studiekort och betyg

Den studerandes studieresultat skall dokumenteras i studiekort och betyg. Dokumentationen delges den studerande enligt de arrangemang och den tidsplan som fastställs i läroplanen.

Den studerande skall erhålla en kopia av studiekortet minst en gång per läsår. För den studerande som är omyndig skall utdrag ur studiekortet undertecknas av vårdnadshavare och returneras.

Betyg skall upprättas och utfärdas i enlighet med anvisningar från Ålands landskapsregering

Den yrkesinriktade utbildningen, där den grundläggande yrkesutbildningen och den studieförberedande utbildningen med yrkesprofil ordnas, har rätt att utfärda följande betyg:

- Avgångsbetyg, för examen på gymnasialstadienivå inom ett eller flera yrkesområden eller med angiven yrkesinriktning eller med angiven yrkesprofil, utfärdas då den studerande med godkända vitsord har fullföljt studierna i den omfattning som gäller för utbildningen och presterat ett godkänt examensarbete. .
 - o I avgångsbetyget antecknas ett medelvitsord som utgör det aritmetiska vägda medeltalet av de ämnen som studerats. Medelvitsordet uträknas i förhållande till antalet studieveckor i ämnet. Medelvitsordet ges med två decimalers noggrannhet. Examensarbetets titel, omfattning och vitsord skall anges i avgångsbetyget.
- Skiljebetyg ges till den studerande som inte har fullgjort utbildningen och avbryter sina studier eller genomgår utbildningen med underkända prestationer. I skiljebetyget antecknas bedömningen av de studier som slutförts eller enbart att studierna har avlagts (slutförd/underkänd)
 - o Studiekortet utgör underlag för upprättande av skiljebetyg. En studerande som erhållit skiljebetyg pga. underkända studieprestationer kan komplettera de underkända prestationerna inom två terminer.
- Kompletteringsbetyg kan ges till den studerande som utöver examen och som vid ett senare tillfälle, som privatstuderande, har slutfört en eller flera delar av utbildningen
- Betyg över godkända prestationer ges till en privatstuderande som har slutfört en eller flera delar av utbildningen

9 UTVÄRDERING OCH KVALITETSSÄKRING

I läroplansgrunderna anges de värderingar, den kunskapssyn och de övergripande mål och allmänna bestämmelser som skall styra och vägleda utbildningens verksamhet och utvecklingsarbete.

Utvecklingsarbetet är hela undervisningspersonalens ansvar. Huvudansvaret ligger dock hos direktion och rektor. De skall skapa en utvecklingsvänlig atmosfär, stöda och leda läroplansarbetet, utveckla och leda den interna självvärderingen samt delta i externa utvärderingar.

Den studerande skall ges möjlighet att delta i utvecklingsarbetet.

9.1 Intern utvärdering

Med intern utvärdering avses den självvärdering som direktionen skall utföra för den utbildning de förvaltar. Den interna utvärderingen skall möjliggöra ett målrelaterat utvecklingsarbete och garantera en hög kvalitet inom utbildningen. Behovet av självvärdering har ökat till följd av omvärldsförändringarna, särskilt i arbetslivet, och till följd av utbildningens ökade målstyrning.

Vad som skall utvärderas internt inom en utbildning beslutar direktionen om. Utvärderingen skall dock ske kontinuerligt och tillställas landskapsregeringen varje år. Landskapsregeringen utfärdar särskilda anvisningar för utformningen av direktionens pedagogiska utvärderingsrapporter.

9.2 Extern utvärdering

Ansvar för den externa utvärderingen åligger Ålands landskapsregering genom dennes uppgifter för tillsyn och utveckling av gymnasialstadietutbildningen. Den externa utvärderingen syftar till att garantera att åländska studerande får en kvalitativt god och likvärdig utbildning jämfört med andra motsvarande utbildningar, i första hand med andra motsvarande utbildningar i Norden. Den externa utvärderingen syftar även till att utveckla den åländska gymnasialstadietutbildningen.

10 INLÄRNING I ARBETET OCH YRKESPROV

Vad gäller mål och centralt innehåll i läroplanen har Ålands handelsläroverk en överens-kommelseförordning. Det innebär att skolan skall följa den läroplan som gäller för merko-nomexamen på fastlandet, ”Grundexamen i företagsekonomi 2000”. Sedan läroplanen på fastlandet fastställdes har två större kompletteringar tillkommit, nämligen inläring i arbetet (Iia) och yrkesprov.

Närmare direktiv om hur inläring i arbetet och yrkesprov skall genomföras vid Ålands han-delsläroverk kommer att utarbetas. Inläring i arbetet införs för de studerande som påbörjar sina studier ht 2006 och följer den läroplan som fastställs av direktionen i december 2005.

10.1 Inläring i arbetet

I fastlandets läroplan finns föreskrifter om **inläring i arbetet**, minst 20 studieveckor (sv). Inläring i arbetet är målinriktade studier med tillhörande handledning och bedömning och kan ingå som en del av alla studiehelheter och även i valbara ämnen. Inlärningsperioderna måste vara så pass långa och mångsidiga att de studerande kan lära sig behärska yrket. I början av studietiden bör perioderna vara korta, men när kunskaperna och färdigheterna ökat i senare studieskeden skall de vara så långa som möjligt för att de studerande skall kunna lära sig större helheter och ta ansvar för sina arbetsuppgifter.

Skolan skall besluta enligt vilka principer inläringen i arbetet läggs upp. Planeringen skall ske i samverkan med representanter för arbetslivet och med beaktande av arbetslivets lokala behov och möjligheter. Vid skolan skall man besluta hur inläringen i arbetet och inlärningsmålen inordnas i de studerandes individuella studieplaner. Det skall framgå hur den inläring som sker vid skolan och den som sker på arbetsplatsen kompletterar varandra när det gäller att uppnå målen för examen. De studerande skall kunna fullgöra en del av inlärn-ingen i arbetet utomlands, och detta skall i så fall vara överenskommet på förhand. På ar-betsplatserna måste det särskilt beaktas att de studerande får handledning, övervakning och respons.

Det är skolans ansvar att tillsammans med de studerande ordna platser för inläringen i arbe-tet. Ett avtal skrivs mellan skolan och arbetsgivaren om vilka regler som gäller. Inläringen i arbetet räknas som normal studietid.

10.2 Yrkesprov

Lagen om yrkesutbildning på fastlandet har ändrats (601/2005) så att yrkesprov införs i all yrkesundervisning senast augusti 2006. Utbildningsstyrelsen tar fram nationellt material för hur yrkesproven skall förverkligas. Svenska yrkesinstitutet i Vasa utvecklar yrkesprov och sammanställer material för yrkesprov.

Systemet med yrkesprov är ett kvalitetssäkringssystem som utförs i nära samarbete med arbetslivet. Syftet är att höja utbildningens kvalitet och kontrollera att utbildningen motsvarar arbetslivets krav. Tyngdpunkten i bedömningsmetoderna förskjuts mot betoning av praktisk kompetens och representanter för arbetslivet får en större roll i bedömningen. Yrkesprov i utbildningen kan samordnas med inläring i arbetet till en ändamålsenlig helhet.

Alla delar av yrkesproven måste vara godkända för att få ut merkonomexamen. Ett separat betyg över yrkesprovet fogas till examensbetyget.

10.2.1 Yrkesteam

Ett yrkesteam tillsätts för att bedöma yrkesprovet. Här ingår representanter för arbetsgivare, arbetstagare och lärare, 3-6 personer. Representanterna för arbetslivet ser till att de studeran-des yrkesskicklighet motsvarar de krav som ställs i arbetslivet. Erfarenheten visar att de studerande vill visa vad de kan när en arbetslivsrepresentant är med vid provet.

Efter varje studiehelhet (5 st) skall de studerande med yrkesprov visa sitt yrkeskunnande. Under årskurs 1 utförs provet lämpligen i skolans arbetsmiljö men för årskurs 2 och 3 ordnas yrkesprovet på en arbetsplats. Yrkesproven görs efter att den studerande tränat i den verkliga miljön så att den studerande är medveten om hur yrkesprovet i stort kommer att genomföras. Den studerande visar sitt kunnande, inte sin brist på kunnande.

10.2.2 Förverkligande

Läraren tar ut det som är centralt i målsättningarna för studiehelheten och berättar för de studerande vad som kommer att utvärderas och mätas i provet. Yrkesprovet kan läggas på N1- till B5-nivå och nivån baseras på diskussioner med den studerande innan provet. Den studerande är med i bedömningen tillsammans med en lärare och en arbetslivsrepresentant. Det är viktigt att den studerande lär sig självvärdering och att han/hon själv ser vad som behöver förbättras.

De studerande skall fylla i en självskattningsblankett där de bedömer hur de upplever att de kan området och läraren diskuterar därefter med den studerande vad han/hon behöver öva mer på och hur.

10.2.3 Utvärdering

Yrkesprov kan vara ett sätt att få fram vad som behöver ändras i skolans läroplan om de studerande inte har lärt sig så bra som de borde.

10.2.4 Tillgodoräknande

Yrkesprov kan även vara ett sätt att testa kunskaper i ämnen som den studerande läst tidigare och önskar få räkna tillgodo.